

GÂNDIREA

ANUL XIV — Nr. 8

OCTOMVRIE 1935

S U M A R U L :

DAN BOTTA : Frumosul românesc	393
N. I. HERESCU : Poesii	398
V. VOICULESCU : Confesiunea unui scriitor și medic	400
EDWIN ARLINGTON ROBINSON : Flamond. Trad. de Dragoș Protopopescu	406
PAN M. VIZIRESCU : Fântâna	408
N. CRIȘAN : Chemări de lut	414
BUCUR ȚINCU : Filosofia subiectivă	415

IDEI, OAMENI, FAPTE

PAN M. VIZIRESCU : Un păstor ne predică	426
NIȚĂ MIHAI : Magie și descântec	429
AL. GREGORIAN : Salazar	431

CRONICA LITERARĂ

OVIDIU PAPADIMA : G. M. Vlădescu : Republica dispe- rațiilor — Cezar Petrescu : Cheia visurilor — Gîb. I. Mihăescu : Donna Albă — Mircea Eliade : Șantier — E. Pohonțiu : Alexandru Macedonski — I. Horia Ră- dulescu : Contribuțiuni la istoria teatrului din Mun- tenia — M. Eminescu : Căln Nebunul	432
---	-----

CRONICA SPECTACOLELOR

TOMA VLĂDESCU : Teatrele bucureștene	436
--	-----

CRONICA MĂRUNȚA

AL. ȚUSUIOCEANU : Sezonul artistic	438
NICHIFOR CRAINIC : Tudor Vianu despre Medrea — Li- rica lui Goethe — Junimea literară — Pagini literare. 440	

DESENE IN INTERIOR : Demian și Șt. Dimitrescu.

EXEMPLARUL 20 LEI

**PUTEȚI
avea la
îndemâna Dv.
cea mai bună
apă de băut**

**și în același timp o
apă foarte activă aju-
tând la eliminarea re-
ziduurilor acumulate
în organism grație**

Sels Lithinés Chatelain

**care datorit compoziției sale disolvă
acidul uric spală rinichii mărește
diureza prevenind astfel un mare
număr de boli**

Produs al Laboratorului Urodonal

De vânzare la toate farmaciile și Drogueriile din țară.

GÂNDIREA

FRUMOSUL ROMÂNESC

DE

DAN BOTTA

Opera de artă răsfrânge — cum ar răsfrânge marea coloritul specific al coastei — stilul pământului în care s'a născut.

Și precum marea nu restituie caracterul momentan, local, *pitoresc*, al pământului, ci ea poartă până la mari depărtări nuanța indefinită, coloritul aș spune *liric*, general, al acestuia, tot așa stilul pământului nu e restituit niciodată de operele de pitoresc, de dorită culoare specifică, ci de acelea cari întind până departe sufletul lor sensibil.

È un paradox acesta, — și semnul unei damnații desigur — că tocmai acele lucrări cari ating un maximum de abstracție și tind a se desrobi de timpul și spațiul contingențial, poartă mai limpede și mai viu, să zicem, caracterele patriei.

Eroic și lucid, mistic și pasionat, omul e făurit ca o piatră, misterios alintată de valuri, de elementele pământului său. Și tot așa gândurile sale.

Sub un cer înalt, limpede, static, pe un pământ asediat de marmoră, în care palmii poartă pe frunte o răcoare și o liniște de templu, se va ivi o artă ale cărei constante vor fi claritate, majestate, euritmie.

Pe un pământ care oferă piatra facilă de calcar, în apropierea mării melancolice, sub semnul marilor furtuni, sau în murmurul religios al codrilor de fagi, catedrala gotică va crește umbroasă, liturgică, infinită.

Permanența acestui stil al pământului se poate urmări pretutindeni. È ca un sigiliu al creației sau ca o formă cristalină immanentă gândului.

Divina comedie dantescă, opera care răsfrânge tot acel ev mediu „énorme et délicat“ cu tot sufletul tragic și paradisiac al lumilor de atunci, opera în care goticul se reduce la o perfecțiune diamantină, e tributară totuși — cine ar crede-o? — străvechului stil etrusc.

Etruria care pierise de două mii de ani, Etruria cruntă și misterioasă se revelă în opera poetului florentin.

Scenele infernului dantesc în sinistra lor varietate, par figurate pe vasele și frescele pe cari arheologii le desgropă astăzi. Și castele bucurii ale Paradisului își au un echo în desfătărilor zeilor etrusci, atât de triviale încă.

Crescut pe meleagurile vechii Etrurii, — în Toscana al cărei nume reproduce etimologic Etruria — Dante restituie așa dar stilul permanent al patriei.

* * *

În geometria ornamentală a vaselor românești surprindem permanența unor motive preistorice. Thracia de peste două mii de ani, Thracia istorică și Thracia preistoriei se

ascund în simpla geometrie a vasului. Idealul de frumusețe al pământului a rămas împietrit în aceeași clară geometrie.

Frumosul românesc apare aici ca o idee transmisă de Thracia. El e mai curând produsul unui aceluiș suflet, al unei aceleiași *Psyche*.

Să căutăm a desprinde, sfios și cu precauții infinite, ca unul care încearcă un pământ încă virgin, stilul care se desprinde din creația românească, elementele frumosului românesc.

Sufletul românesc a fost deseori analizat și cercetătorii acestei *Psyche* colective au fost de acord că el desvăluie cel puțin câteva caracteristici constante: Fatalism, Insensibilitate la condițiile vieții materiale, Scepticism.

În domeniul actelor majore, al fervorii, al marii puteri spirituale, — singura care se ridică la creație — aceste caractere ale sufletului colectiv se prefac în virtuți cardinale.

Fatalismul, sentimentul acestei rigori, acestei absolute necesități a raporturilor lumii, devine ridicat la un exponent mai mare, sentimentul cosmic, sentimentul solidarității universale, al unității în varietate, al participării sufletului la viața infinită a spațiilor.

Insensibilitatea la tristețele vieții, devine un principiu superior de armonie, de pace, de melodioasă integrare în cosmos: ataraxia marii înțelepciuni, sentimentul singurătății sufletului pe un plan aproape muzical, de unde totul — bucurie și durere — se desface indiferent, monoton, egal sie-și.

Scepticismul poate duce însă până la un luminos criticism. Neîncrederii filosofice, îndoelii triste, îi răspunde setea de cunoaștere, dorul de abstracțiune, dorul de viziune. Sufletul thracic este acela care se arată a fi posesorul acestor mari virtuți.

Religia thracică a lui Dionysos purta sufletul colectiv dela sentimentul pantheic al lumii, până la ideea celei mai pure abstracțiuni.

Dionysos, al cărui suflu străbătea lumea ca o undă de energie, palpita în fiecare piatră, în fiecare plantă. Spațiile se animau de o viață infinită. Lumea întreagă se arăta a fi până în moleculele sale ca un *sensorium Dei*, focarul sensibil al Divinității.

Plethora dionysiacă, sentimentul vieții misterioase, profunde, oceanice, a lumii se alia însă cu idealul unei perfecte simetrii: Dionysos, muzician al sferelor, Dionysos expresie a muzicii cosmice, a geometriei cerului înstelat.

Antigona — tragedia în care se lămuresc puternice influențe ale Thraciei — triumfă cu un imn lui Dionysos:

„O tu, spune poetul, tu care conduci corul astrilor limpezi și armonia înnurilor nopții, fiu al lui Zeus, vino înaintea ochilor noștri împreună cu fecioarele din Naxos, thyadele, cari merg pe urmele tale și cari în furia lor inspirată, dănuț pe platurile nopții“.

Elementele frumosului românesc au fost preformate de ideea thracică. Dar ideea romană și ideea bizantină sunt acelea cari au determinat caracterele frumosului românesc.

Influența lor a fost atât de vie fiindcă ea răspundea, desigur, unei afinități naturale, unei simpatii prestabilite cu sufletul fundamental.

Acceptate și respinse în parte, aceste idei au ajuns să fie luminoase în măsura în care confirmau virtuțile atavice ale Thraciei.

Roma aducea cultura armonioasă a lumii mediteranee, *ideea greacă secularizată*, rațiunea și simțul de simetrie al Greciei pe care Thracia îl poseda în cultul acelui Dionysos al armoniei cerului.

Bizanțul aducea idealismul său ascetic, idealul artei sale geometrice, spiritualizate până la inuman.

Thracia poseda și ea sentimentul acestui frumos absolut, abstract, eroic. Geometria vaselor thracice ne stă mărturie.

Creația românească are aceste caractere ale sufletului colectiv. În exemplarele sale tipice ea manifestă sentiment cosmic, ataraxie, idealism.

Miorița, poezia lui Eminescu sau filosofia lui Vasile Pârvan, restituie aceeași imagine a frumosului românesc.

* * *

Când, sub misteriosul și limpede Car, păstorul thrac își pricepu destinul, pe față i se așternu melancolia. Ceva din expresia zeului său, melancolic fiindcă e fără doruri, trist de marea lui perfecțiune.

Miorița îl îndemnă să se apere. Glasul ei avea o sfâșiere de vânturi departe :

*Stăpâne, stăpâne,
Mai chiamă-ți și-un câine,
Cel mai bărbătesc
Și cel mai frățesc !*

Dar păstorul thrac nu mai asculta. Ideea destinului său i se arătase limpede, ca o statuie. Acum el căuta să-și asigure doar bucuriile umile ale celor morți, desfătarea tăcută a mormântului :

*Să le mai spui iar
De n'o fi în zadar
Ca să mă îngroape
De stână aproape,
Oi ca să privesc,
Dor să-mi potolesc,
Spre partea de luncă
Aproape de strungă :
Strunga oilor,
Jocul mieilor,
Dorul bacilor.*

Viața pe care păstorul Mioriței o căuta în mormânt avea o tristețe de eglogă. Să-și vadă oile, să-și audă câinii, să asculte sunetul tremurat de vânt al cavalului rustic, acesta era paradisiul gândului său naiv !

Această concepție primitivă despre viața de dincolo de moarte e însă împlinită aici, în balada umană și tragică a Mioriței, de o concepție fără de seamăn.

Corpul își duce mai departe existența sa banală, dar sufletul palpită liberat în sferile albe ale Bucuriei. Undeva, într'un spațiu esențial, o nuntă se petrece între păstor și Moarte

*Și-i spune curat
Că m'am însurat
Cu-o fată de crai
Pe-o gură de rai.*

E o străveche credință thracică, a morții nupțiale.

Pe aria de răspândire a Thracilor în antichitate, în regiunile unde poporul lor a stat, concepția morții nupțiale s'a păstrat și astăzi vie.

Unui tânăr mort necununat i se cântă și azi cântările de nuntă și riturile funebre ale poporului românesc cuprind în clară tradiție thracică — jocuri și cântece de bucurie.

În aceste rituri stărue, așa dar, antica idee thracică, a morții purtătoare de har.

Ilustra mărturie a lui Herodotos spune că moartea era considerată de thraci ca o bucurie și cel mort era îngropat în cântece și jocuri, fiindcă, liberat de orice durere, el părea menit a petrece în perfecta fericire, ἐν πάσῃ εὐδαιμονίῃ.

Acest dualism al vieții de dincolo de moarte, dualism între sufletul legat de materie — sufletul sensibil — și acela care participă la divinitate, la caste bucurii extraumane, a fost

ilustrat de filosofia lui Platon. E dualismul dintre $\Psi\upsilon\chi\eta$ — expresie a funcțiilor sensibilității și $No\upsilon\varsigma$, sufletul esențial, partea de eternitate.

Iată răsunetul aceleiaș concepții despre moarte până în Grecia ideilor plastice și platoniene.

Să fim atenți! Viziunea morții nupțiale apare în tragedia greacă. În trista și palida ei statură, Antigona plânge soarta care-i dată, de a muri îngropată vie:

„Zeul infernului — zicea ea — acela care toate le are, mă va duce de vie pe malurile Acheronului, înainte ca legile Hymeneului să mă fi supus, înainte ca dulcile cântări de nuntă să fi răsunat pentru mine. Mă voi logodi cu Acheronul!”

Și mai departe Antigona exclamă:

— „O, mormânt! O patul meu de nuntă!”

Thracii sunt aceia cari au insuflat Greciei sensuale, concepția unui suflet absolut de natură divină.

Prin Orpheu, Eumolpiu și Pythagora — prin cultele și doctrinele inițiate de geniul lor legendar și pe cari istoria le declară aduse din Thracia — marile Eleusinii, tragedia și filosofia greacă s'au putut ivi. Ideea religioasă thracică a provocat, așa dar, cea mai nobilă eflorescență a spiritului uman.

Un dor de absolut animă concepția thracică a fericirii postume ca și cultul extatic al lui Dionysos. Și moartea, și delirul sfânt pun pe om în contact cu sufletul cosmic. Sunt o nuntă cu divinitatea. În rătăcirea fantastică a celor posedati de Dionysos, prin munții și văile Thraciei, în acel hohot continuu, în acea procesiune despletită sub thyrsul de foc al zeului thracic, esențele, eternitatea, absolutul, puteau fi. Dorul de posesiune devenea panic, infinit. Zeul se manifesta miraculos pretutindenî. Pantheism!

Pantheismul concepției thracice, străbate până în fundurile ei, ca un fascicol de lumină, poezia noastră populară.

Lumea vegetală, lumea formelor inerte e animată de un suflet imens. Aici nu numai oile și caii vorbesc și presimt viitorul, ci paltinii și brazii, frunzele și pietrele, răsfrâng divina înțelepciune a creației.

Această simpatie între natură și om — suflete gemene, creații reciproce — e atât de plastic exprimată de balada Tomei Alimos, încât versurile ei — închinarea de ospăț a haiducului — îmi apar ca o infinită rugăciune, ca o religioasă cuminecare cu lumea:

*„Inchinare-ași, și n'am cui!
Inchinare-ași, murgului,
Murgului sirepului,
Dar mi-e murgul vită mută,
Mă privește și m'ascultă,
N'are gură să-mi răspundă.
Inchinare-ași armelor,
Armelor surorilor,
Dar și ele-s fiare reci,
Puse 'n teci
De lemne seci.
Inchinare-oi codrilor,
Ulmilor și fagilor,
Brazilor,
Paltinilor,*

*Că-mi sunt mie frățiori,
De poteri ascunzători;
De-oi muri
M'or tot umbri,
Cu frunza m'or înveli,
Cu freamătul m'or jeli“.
Și cum sta
De inchina,
Codrul se cutremura,
Uimi și brazii se clătina,
Fagi și paltini se pleca,
Fruntea
De i-o răcoria,
Mâna
De i-o săruta.*

Iată natura întregă animată de un suflu divin, palpitând ca o nesfârșită mare sub lună. E viața profundă care se ridică până la măsura de cugetare și simțire a omului: natura inspirată.

Atunci când balada Mioriței evocă acea nuntă cosmică a păstorului cu moartea, eroul ei nu uită să adauge

*... că la nunta mea
a căzut o stea.*

Nimic mai august și mai simplu decât această expresie a solidarității lumii. Sentimentul cosmic se exprimă aici cu o putere fără seamăn. Faptele noastre au răsunit până la limitele lumii, până la centura de argint a tuturor spațiilor.

Dacă mi-ar fi îngăduit un grai oarecum pythagoreic aș spune, privind omul ca un sunet în marea de muzică a lumii, că el provoacă în univers o imensă vibrație pe scara de armonii verticale a sunetului său fundamental. Aș spune că aștrii sunt solicitați de gesturile sale, că aștrii învie și mor pe măsura sufletului său.

Destinul omului stă, așa dar, în această manifestare concordantă dintre sine și univers, în influența reciprocă dintre toate armoniile la cari participă. Destinul omului e o funcție cosmică.

* * *

Întâia scrisoare a lui Eminescu este altă imagine a cosmosului dionysian. Oricât ar afecta o filosofie germanică, oricât s'ar inspira din cosmogonia buddhică, oricât material amorf ar aduna din cele patru vânturi ale lumii, scrisoarea întâia exprimă totuși formele genuine, autentice, ale sufletului românesc.

Să recunoaștem această înaltă melancolie! E melancolia Mioriței, ca un dar al acestei indiferențe, al acestei ataraxii a sufletului înaintea lumii materiale.

Solitar, perfect în marea-i singurătate, sufletul eminescian apare melancolic, trist de propria lui statuă.

Scrisoarea întâia închisă între cele două imperii ale lunii, între cele două viziuni ale cosmosului împietrit, fie ca o icoană a frumosului românesc.

Melancolia ei este emanația de muzică a formelor perfecte. O marmoră praxitelliană, a unei Core în ochii căreia dorm armoniile lumii. Dar pe buzele ei, cu gust de pădure, aproape faunești, s'a ivit surisul sceptic, întristat, al Cunoașterii.

Între acele imagini surori ale armoniei, ca două frontoane ale aceluiaș templu, între cele două invocații ale lunii plutind peste o lume fără timp, peste lacul înghețat al filosofiei eleeate, — Eminescu a desfăcut pe Dionysos, cosmosul viu, lumea în eternă unduire.

Cum într'o veche icoană românească a Punerii în mormânt, între doi sfinți solemnii, verticali, ca o imagine a principiilor masculine, cele două Marii se apleacă peste trupul istovit al Domnului, și în înclinația trupului lor se confundă în unduirile giulgiului, așa încât par un fascicol de linii calme, o împletire de melodii, un contrapunct pictural din cele mai rare, tot așa Dionysos — lumea în devenire — se desprinde ca un fluviu de melodii simultane.

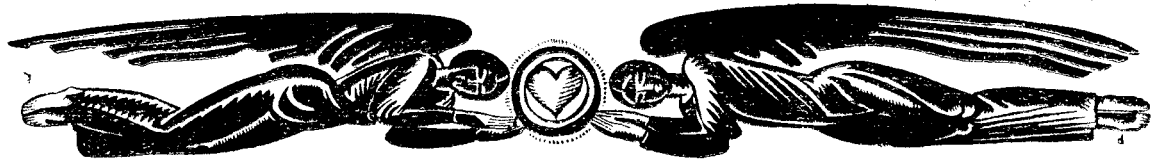
Această idee a unduirii este inerentă frumosului românesc*).

Și este semnificativ că filosofia românească atunci când s'a rostit mai clar, a ilustrat o viziune dionysică a lumii. Cantemir a vorbit de unitatea vie, ritmică a spațiilor, și Conta a formulat o teorie a undulației cosmice.

Deși tributari concepțiilor timpului, să nu uităm că ei *aleg*. Adevărul la care aderă este cel mai apropiat de al naturii lor, și unul care poate exprima stilul pământului lor. Și tot așa, acela cărui să-i închinăm totdeauna un prinos de gânduri armonioase Vasile Pârvan.

Concepția istorică a lui Vasile Pârvan este înfiorată de sentimentul cosmic. Evoluția istorică a lumii e privită în lumina evoluției universale ca unul din acele miriade de fire cari se împletesc în raza veștedă a planetei noastre. Ca o linie de univers.

*) Ideile expuse aici au făcut obiectul a două cuvântări, *Frumosul Românesc și Ideea destinului în poezia populară*, rostite la radio către începutul anului 1934. Le-ași fi lăsat, poate, uitării dacă magistralul essay al domnului Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, relevând ritmul ondulatoriu al spațiului românesc și punând în lumină funcția lui creatoare de stil, nu ar fi adus indirect o confirmare palidei mele intuiții.

P O E S I I

DE

N. I. HEREȘCU

PYTHIA

Gând legănat și cântărit,
Un vers sub frunte presimțit...

Inchide ochii, să privească
Incumetarea îngerească
A Pythiei, eres etern.
O, visurile denunțate,
Ce vechi și totuși așteptate
Mînuni pe-o gură de infern!..

Adâncă, flacăra tresare
Sub marmură de nemișcare.

Trec gemene și trec tîptile
Ireparabilele zile,
Se sparge clipă după clipă
In așteptarea fără pripă
Și-al Pythiei delir de ghiață
Azur aduimecă prin ceață.

S'adună tănuita miere:
Dă inima și mîntea cere.

Făgăduita ziuă fastă
Asmute gândul către creastă...
Și versul orb între cerneli
Așteaptă. Pythia se'ndreaptă.
Ce nebunie înțeleaptă
Va frânge marile 'ndoieli?

— Un pas ușure care-a mers
Trezește aripa din vers.

NARCIS

In trup de lapte și de flori
Veghiază inima ispită
Și gândul, plantă otrăvită,
Sub frunți cu îngerești candori.

Albastra brumă a iubirii,
Etern Narcis increzător,
In ochi de rămă care dor
Ți-a pus minunea ogîndirii...

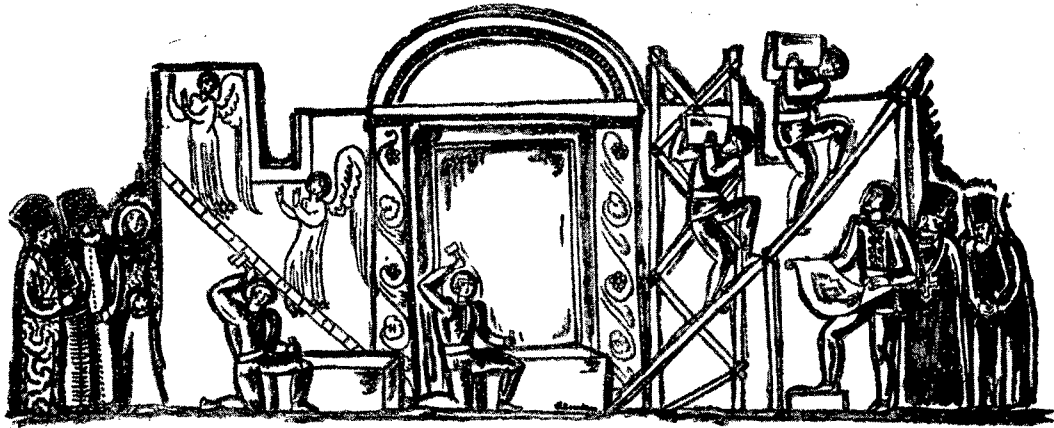
Dar rodul raiului e-amar,
Cu miez de lut în coji de vis.
Pe-azur dacă te-aplecî, Narcis,
Se sparge somnul de cleștar.

Și nimfa limpede te strînge
Cu rece braț nepăsător.
Dispar și drag și 'ndrăgitor,
Uniți în moartea fără sânge.

In ape, cer și mîl se 'mparte
Zăpada trupului furat...

Pe ceruri fulger sfîșiat, —
Sămînță de-aur și de moarte.

CONFESIUNEA UNUI SCRITOR ȘI MEDIC *)

DE

V. VOICULESCU

Multe din lucrurile pe care îmi cereți să vi le destănuiesc sânt nu numai fără puțință de împărtășire, dar îmi sânt chiar mie misterioase. Deși ale mele, le simt inaccesibile. Versurile mele cu caracter religios sânt mai puțin chiar de cât o aluzie la aceste realități tainice, așa cam cum o hartă arată linii în loc de munți reali ori ape și traduce în cifre cotele înălțimilor.. Nu ne vom putea înțelege de cât prin simpatie și identitate de experiențe launtrice.

Îmi cereți să vă spun ceva despre credință, măcar despre credința mea?

D-lor, m'am născut pe țărmuri de ape mari și m'am trezit știind să înot. Vă pot desluși toate felurile de a înota dar despre înot în sine nu v'aș putea articula un singur cuvânt valabil. Cum v'aș putea învăța acea împletire deplină a trupului cu apa, acel instinct definitiv de siguranță care face din scufundare o plutire, acel ritm de respirație mlădiată pe val, cu deschiderea pieptului într'un unghi pe care nu l-ar putea determina nici o mecanică din lumea aceasta?.. Mă întrebați despre credință și expresia ei lirică? Despre artă și credință?.. Vă voi răspunde că în ce privește înotul, cu cât gesturile în apă sânt mai mari și mai gălăgioase, cu atât înotătorul e mai slab, mai nesigur, aproape de înecare. Neștiutori, începătorii fac cele mai dezordonate, sgomotoase și grandilocvente gesturi cu brațele și picioarele... Înotul perfect, se face fără opintiri, e nesimțit.. Plutești, aproape cufundat întreg în apă, abia mișcând.. Astfel e înotul de fond, înotul serios în mare și ocean..

Credința adevărată e așideri acestui instinct de tăcută și lină plutire, e la fel cu această nesfidelnică predare în puterea apelor, de cufundare și menținere grație harului unei respirații tainice, grație unei inspirații de aer pe care-l sorbi o clipă, de sus, ca să-l duci cu tine la fund.. Credința e un instinct de ritm și orientare care nu se poate desșuruba în cuvinte ori cât de măestre.

D-lor după mine, iertați-mă, poeziile noastre religioase, aceste gesturi verbale, sânt tot atât de departe de adâncul credinței, cum sânt departe de înotul adevărat, bălăcirile

*) Citită în fața Studenților Facultății de Teologie din București.

copiilor într'o băltoacă până la glesne. Când sânt într'adevăr mari și sfâșietoare, gesturile de artă pot fi cel mult mărturia unui dramatic inec, cum s'a întâmplat cu toți romanticii. Legăturile între artă și credință sânt vechi legături de pură dependență. Artă nu a revelat. Artă a slujit totdeauna credința, de-alungul tuturor religiilor. De când însă artă s'a emancipat, de când artă a devenit ea însăși o religie, care cere credincioșilor săi să o slujească numai pe ea, să ție numai ritul și formele ei, de atunci nu se mai poate sluji drept la doi domni. Cine vrea să facă artă pură, trădează credința cea pură. Adevărata inspirație religioasă care mai poate împreuna artă și credința a rămas numai rugăciunea... Dar și rugăciunea supremă se rostește, cum știți, mutește... cu buzele sufletului.

D-lor, mi-am revăzut zilele astea versurile, mărturiile conștiinței mele religioase, care mă târăsc azi în fața D-voastră, ca înaintea unui tribunal. Nu refac aici procesul pe care l-am intentat eu singur poeziei mele, nici procesul conștiinței mele literare care a alunecat, ca bila pe marginea ruletei și aleargă încă șovăind, în fața cărui stil și forme să se oprească definitiv... Vreau să apuc altă cale de data asta, să pătrund mai deadreptul și mai adânc pentru D-voastră, în firea problemei și să deslușim împreună, dacă se poate, temelțiile neclintite ale credinții deasupra cărora se alcătuesc și se petrec jocurile de la suprafața noastră.

D-lor eu socotesc credincioșia o însușire organică, un temperament, o cristalizare specială a vieții noastre. De sigur e mult mai greu de stabilit tipurile și categoriile în ordinea spirituală, de cât în cea psihică și biologică. Mușchii, oasele, capacitatea pulmonară, indicele vital, reacțiile nervoase, micile, și marile pasiuni, facultățile cu care ne naștem, toate ne dau anume tăetură, ne imprimă anume forme biopsichice și ne încadrează în anume tipuri, mai mult sau mai puțin fericite. Ați auzit de cele două tipuri elementare ale omului la care s'au oprit învățații: unul tipul picnic, mic și celălalt tipul athletic — între ele se așează toate celelalte corcitură.

Spiritului i-aș recunoaște între altele, măcar două calapoade, două caractere: credincioșia și necredincioșia — picnismul și atletismul spiritual. Cu o întreagă gamă de amestecuri între ele.

Credincioșia e de aceeași natură morală cu caracterul. Căror structuri biologice și psihice se încorporează aceste structuri spirituale, de credincioșie și necredincioșie, nu știu dacă se va cunoaște vre-odată. Eu mărturisesc aceste lucruri ca pe niște fantezii ale mele, de și le simt sau le presimt ca foarte reale..

D-lor, n'am nici un merit că cred, m'am născut așa! Caut în tot trecutul meu și nu găsesc nici o întâmplare care să mă ducă silnic la credință, nici o nenorocire care să mă răstoarne, nici o suferință care să mă întoarcă cum întorci o mănuse, nici un foc alchimic care să mă topească și apoi să mă transmute în alt metal. Dacă am încetat uneori de a crede am făcut-o liniștit așa cum mi se întâmplă deseori să uit a respira când sânt prea plecat asupra unei lucrări. Dar numai de cât nevoia de aer îmi dilată iar pieptul, fără știrea și voia mea. M'am născut, cred, un tip credincios, organic credincios, și îndrăsnesc să spun credincios chiar dacă nu aș fi religios. Dumnezeu este simplu pentru cine-l prinde dintr'o dată.. Ați văzut ce socoteți lungi și încurcate trebuie să faci ca să explici unor persoane o problemă, pe care alții o întuesc numai de cât? Celebrul Inodî, aproape cretin, găsea dintr-o dată, cu simplu calcul mintal, rădăcina pătrată a unui număr cu zeci de cifre.. Fericii cei ce nu au nevoie de logaritme mistice sau religioase ca să-l afle pe D-zeu. Ce simplă e credința! D-lor, iertați-mi îndrăzneala, dar aș pune între fericirile de pe munte și pe aceasta: fericii câți se nasc credincioși. Despre unul ca acesta a spus Domnul prin gura psalmistului: „încă din pântecul maicii tale te-am ales“. Încă odată, nici o luptă patetică, cu lumea ori cu mine însumi nu mi-a încercat credința.

Departa de mine a socoti credincioşia ereditară. E cu atât mai mare preţul celor care capătă credinţa mai târziu cu lupte şi exerciţii, după mari încercări şi eforturi, aşa cum pe planul fizic japonezii, pitici au realizat prin educaţie o rasă de japonezi atleţi, graţie unui regim special de mâncare şi de practică fizică.

Dar cei mai mulţi dintre noi ne naştem în chip normal tipi credincioşi şi numai educaţia modernă, faustiană, ne abate de la tipul primitiv : aşa cum ne orăşenizează trupul ne alterează şi spiritul. D-lor, nu ştiu dacă e de rigoare să repet toate banalităţile care însoţesc confesiunile de acest soi. Sânt născut la ţară, ceace socotesc că e cel mai mare noroc din viaţa mea. Părinţii mei oameni simpli au fost pioşi, de o credinţă neabătută de nici o clipă de şovăire sau de îndoială. Practicanţi moderaţi, fără habotnicie, religia a fost însă pravila, enciclopedia vieţii lor practice. In casa noastră s'a citit mult, mai ales cărţile religioase şi rituale, Biblia cu vechiul şi noul testament, vieţile sfinţilor, mineele pe care le împrumutam lunar de la biserică. Păstrez şi acum psaltiri şi ceasloave de atunci, cu litere chirilice, al căror rost l-am deprins bucherisind bucoavne sfinte. Şi mama şi tata, ca toţi oamenii de la ţară, erau mari pasionaţi ai cititului, mai ales ai cititului cu glas tare, — ca la strană. Când ne-am înălţat puţin am trecut noi copiii la rând, să le citim lor.

Trăiam însă o viaţă autentic rurală, ritmată de anotimpuri, poruncită de natură, înseilată pe datine şi străvechi obiceiuri. Trebuie să vă mai spun că nu am avut preoţi în familie.

Cât mă pot descoperi eu însumi înapoi, aproape dincolo de orizontul amintirii, mă văd un copilăş stând singur într'o poiană cu flori sălbatice, la marginea unei gârle... Nu e nici poezie, nici poză... E adevărul. Sânt singur, în fundul grădinei noastre de câteva pogoane, care mi se părea atunci uriaşă... Stau pe un mal cu flori şi mă uit în zare. Şi simt şi acum fericirea acelei singurătăţi copilăreşti plină de o mare, de o nespasă, aş zice de o mistică aşteptare. Aşteptam de atunci, ceva ce aştept şi acum, ceva care să-mi împlinească un dor nehotărit şi aşteptam cu siguranţa, atunci, că va veni... Mă simţeam, mă credeam predestinat. Mi se spunea că m'am născut cu căiţă în cap, că voi avea noroc... Mama mă adora, surorile mă iubeau, pentru toţi eram o minune. Eram un copil de cel mult trei ani, stam copăcel între flori de în sălbatec, cu un cer albastru de-asupra, cu un şir de munţi albaştri în fund, visam cu ochii deschişi la soartă şi eram fericit de aşteptare. Ce aşteptam? Ingeri, pe Dumnezeu şi pe Sf. Petre, pe Sfânta Dumînica din basmele cu care mi era capul împuiat? Era desigur în acel copilăş cărlionţat o copie, ceva împrumutat şi dela făt-frumosul din poveste, aur, arme, cai, tărâmurii de dincolo. Dar era de atunci în mine o siguranţă că are să mi se izbândească un vis pe care nu-l formulam şi nu l-am formulat nici-odată. Cred că n'am să pierd nici în clipa morţii acest sentiment clar şi mistic despre care nu mă pot înşela : sentimentul unui copil fericit de un mal de flori, sub un cer albastru, într'o tainică grădină, aşteptând ceva încă şi mai minunat. Refăceam experienţa edenică? Eram iarăş primul om nostalgic după paradis? Cert e că sentimentul meu de atunci era de ordin religios, şi astăzi când arare mă duc departe acasă, locul de predilecţie mi-e tot acolo în fundul grădini, astăzi săracă în flori. Cu tot orizontul îngustat, aceeaş vastă aşteptare tabără asupra mea... E trepiedul Sibilei din mine, apucată de reverii şi aşteptări ca de oracol. O aşteptare de la nord, din munţi. Şi rămân acolo, aşa, până ce amurgul îşi strânge coada-i de păun de pe culmea Până-tăului — şi luceafărul imboboceşte în văzduh.

Mai târziu acea aşteptare s'a coborît din cer, sub pământ : am ajuns cautător pătimăş de comori, nu pentru tezaure în sine, ci ca să mi se împlinească soarta proorocită.

Din toate lecturile, cea care m'a impresionat mai mult a fost Biblia cu aspra ei grandoare de dramă jumătate pământeană jumătate divină. Dumnezeuul meu favorit a fost le-

hova, ale cărui apucături de prigoane pentru vrăjmaș — protecție pentru aleși, le răvneam. Până astăzi am rămas un Iehovist în străfundurile necercetate ale sentimentelor mele credincioase. Fiul venea pe urmă, blând și ascultător, de mână cu maica sfântă. E poate și icoana autorității tatălui, fără umbră de știrbire în casa noastră atunci. Sfinții mei favoriți afară de arhanghel, în deosebi focosul Mihail, sfinții mei au fost Avram și Isac și Iacob, am dormit ca ei cu capul pe piatră și am așteptat sub agudul din fundul grădinii îngerul pentru luptă. Am ciulit urechea ca să aud glasul Domnului ca Samuel. Am luptat împotriva Filistenilor cu Samsom, am cântat cu David păzind oi și am plâns cu profeții. Am știut vechiul testament de la un capăt la cellalt, — ca pe un epos — Încât idilica evanghelie a rămas pentru mine până târziu în umbră.

Dar ceea ce cred că a ajutat la întărirea unui temperament cu care m'am născut și care n'a fost prea contrariat de împrejurări, a fost traiul de la țară din prima copilărie: Datinele care se împleteau pe cununa anului și pe care le așteptam și le practicam ca pe niște mari și de preț spectacole. Teatrul nostru cel mai scump era liturghia și serviciul religios din fiecare Duminică și sărbătoare, mai ales după ce descoperisem sensul ascuns al tuturor gesturilor și aluziilor liturgice. Mai desfătătoare decât orice gală de operă din câte am văzut de atunci încolo, mi-au rămas pentru totdeauna deniile paștilor, cu marea și minunata Vinere, când cântam prohodul. Cu luni de zile înainte îl învățam împreună cu mama, fără greșală. Ocolirea bisericii, slujba triumfală a învierii au pus pecetii indelebile pe o amintire ce n'aș vrea să o pierd nici odată. Sunt emoții neștirbite a căror intensitate o simt la fel acolo în amintire și astăzi. Sufletul nostru, măcar în copilărie, prinde, fără să știe, în placa lui sensibilă, pe Dumnezeu. Practicele religioase, cultul, fac să se contureze să apară și să se fixeze în conștiință chipul Domnului, așa cum manipulațiile în diverși reactivi ajută să reiasă pe placa fotografică chipurile prinse. Astfel misterioasa impregnare rămâne pururi negativă, sau se șterge — mă văd într'o zi luminoasă, cu sora mea cea mare de mână, mergând pe drum afară de sat. De-asupra mea pe cerul verzui un înger imens, ca un Crist pantocrator pe bolta bisericii... Întreb și acum pe sora mea, care nu-și amintește și crede că am visat. Impresia mea e însă așa de tare și vie, ca și când aș fi avut o vedenie. Mă văd iarăș alergând din grădină la mama care țesea în război, ca să-i spun cu uimire și oarecum speriat de bucurie, că mica și sdrențuita cărțuție de 5 bani, epistolia maicii domnului căzută din cer, pe care o purtam în buzunarul de la sân, s'a sbătut acolo, a pălpăit ca o vietate, dându-mi semn. D-lor dacă n'aș fi ajuns medic, cred că aș fi fost preot... Cel mai plăcut joc al meu a fost de-a biserica. — Nu o maimuțareală și nici o batjocură, ci o reală și o sinceră practică copilărească a marilor mistere. Puteam să ne jucăm de-a orice altceva; de ce numai decât să botezăm mieii priori din curte. Sub un nuc imens aveam biserica și altarul după niște perdele. Clopote ne erau crengile. Însăși mama consimțea să vie uneori la slujba mea să mă asculte. Pe atunci se scoteau pui de pasăre cu sutele. Și mureau foarte mulți... Credeți că a pierit vre-unul necreștinește, fără slujba înmormântării și neîngropat? Gropițe lângă gropițe săpate cu săpăluțe de grădină, se înșiruiau mormintele pușorilor jeluți, toți cu cruci de bețșoare la cap și asta nu o dată ci veri întregi și ani de-arândul. Mi-amintesc de jalea ce ne-au adus într'o toamnă iernatică moartea a vre-o câteva sute de rândunici apucate de zăpadă și adăpostite în pod, în porumbar, prin casă. Toate au răposat, însă toate au avut parte de înmormântare, mi s'ar fi părut un mare păcat dacă nu aș fi făcut-o.

Amintirea rândunicilor înmormântate în pământul copilăriei mele înalță și azi aripi în sufletul meu.

Toate acestea mi-au fost un fond, o comoară de unde am cheltuit și din care am

trăit după ce am plecat de acasă, de la 6 ani, în școli, printre străini. Pentru examene m'am rugat și-am dat în genuchi la icoane, până în primele clase de liceu. Multă vreme dorul de acasă, vitregia vieții de internat și de gazdă mi le-am consolatat citind cu plâns psaltirea, pe care o purtam la mine, însușindu-mi pentru mine toate revendicările lui David. Încetul cu încetul însă impresiile s'au acoperit cu praful orașelor și credința am uitat-o. N'a fost o apostazie, nici măcar tăgadă sau luptă. Am trecut prin studiile științifice și prin toate vămile materialismului numai cu mintea, nu și cu sufletul. Până și socialismul, atot biruitor pe atunci, a trebuit să imbrace pentru mine o formă sentimentală, poporanism ca să ader la el. D-lor nu mai eram religios, nu mai eram creștin, dar cu tot Felix Dantec și alți iluștri atei, nu eram nici păgân, nici ateu. Rămăsesem credincios, prin temperament. Un simț al orientării de natură religioasă mă purta și atunci în viață. N'am avut nici o criză de credință. Și pe încetul așteptarea cea de la 'nceput, pusă în alți termeni, acum intelectuală nu mistici, a pus iarăș stăpânire pe mine.

Instinctul m'a dus la filozofie și la metafizică. Din liceu începusem să citesc lucrări de psihologie și morală. Am ajuns curând la Schopenhauer și nu-mi pare rău, el m'a condus la Upanișade și la Buda. Din anii întâi de litere, psihofizica și psihopatologia dincolo de Sergio, Wundt și Höfding, m'au dus la medicină, pe urmele lui Vaschide, ale lui Pierre Janet și ale lui William James cu experiența lui religioasă.

Dar și la medicină aceeași uitare de credință: nici sub mușchi, nici sub scoarța creierului, nici în bolnavul spitalelor nu era D-zeu. Studiul e așa de mecanizat în nerv, de meschinizat în celulă, așa de ucis în semnul clinic, încât adevăratul, primul bolnav e cel pe care-l întâlnești după ce scapi de școală.

D-lor viața socială cu răspunderea și greutățile ei a început iarăș să răscolească vechiul instinct aproape uitat. Șezusem până acum pe o redie a mării și făcusem semne cu degetul pe nisip. Anii de studiu trecuseră însă. Viața m'a svârlit în mare și trebuia să înot. Căsătorit acum și cu copii, surghunit într'o plasă de munte care cu toți cei 60 de Km. în lung, 60 în lat, mă strângea ca un laț de hingher, am început să scot capul din apă ca să trag aer de sus. Numai așa mă puteam ține deasupra. Am dat din mâini violent, m'am agitat, adică am scris lucruri din fericire azi pierdute.

Am alergat la tot ceace atunci, sânt mai bine de 30 de ani, ispitea o minte înțărcată de credință, și hrănită științificește, materialism, pozitivism, evoluționism. Littré, Claude Bernard, Aug. Comte, Darwin, Spencer. La începutul lumii, ziceam cu ei, va fi fost Dumnezeu, așa cum la începutul pomului a fost sămânța. Dar cine mai caută simburul în chaosul teluric din care a răsărit tulpina? Dumnezeu stă sus în roadele ramurilor noastre. La o parte deci cu fastele și arhivele cosmogoniilor divine. Dar ramurile îmi rămâneau mai sterile. Nemulțumit, am dezertat și am trecut la vrășmaș. Am cunoscut Kabala din studii, mai ales ale lui Frank și Karpe, am citit Seferul cu comentariile lui, am practicat pe rozcrucienii lui Péladan, am cercetat iluminismul filosofului necunoscut; am rămas îndelung la teosofie, de la gnoză și Pista Sofia, prin Fabre d'Olivet, Saint Yves d'Alveidre, Eliphas Levy și Papus, până la modernii Schuré, Rudolf Steiner, M-me Blawatzky, Annie Besant și câți alții.

Dar nu m'am afiliat la nici o societate secretă, n'am aderat la nici o sectă și nu sânt un inițiat, de teamă să nu-mi îngrădesc libertatea. Am simțit că nicăeri nu pot fi mai liber decât în Dumnezeu. El e unica libertate a omului.

Am respins de la început spirițismul atât cel radical al lui Alan Kardec cât și cel pseudo-științific a lui Crooks.

Am cultivat cu emoție pe Carlyle, pe Emerson, și prin ei pe Novalis, m'am entusiasmat de Maeterlinck ca să mă întorc apoi la Platon și la neoplatonicieni.

Mărturisesc : m'a interesat această preumblare și m'am complăcut, așa cum mi-ar place să mă plimb printr'o galerie închisă cu vitralii colorate. Treci printr-o dungă de galben măhnit, intri în alta de roșu aprins, ca să pășești într'o a treia de violet mistic.

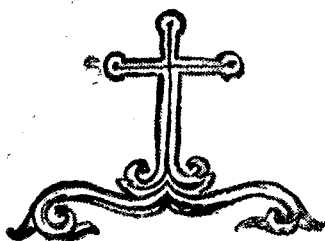
Dar am sfârșit prin a dori lumina cea albă, cea adevărată, și am ieșit afară după ea cu ochii la cer. Culorile acelea erau numai calități ale ei, nu era lumina esențială. Câteceva din aceste studii și transmigații se reflecta în poeziile mele. Vedeți, ca pe o masă de joc de noroc, bila mîinții mi-a alergat șovăind pe dinaintea fiecărui număr. Dar bila nu s'a oprit. Se împotrivea înclinarea temperamentală a tablei, fundamentul organic al alcătuirii. Credința mă poartă mai departe spre acel loc fără număr de unde nu mai e nici o întoarcere.

D-lor, așteptarea aceea sigură și neistovită cu care mi s'a deschis zarea copilăriei mele, care îmi va închide orizontul vieții de aici, este cred așteptarea lui Dumnezeu, care deși ascuns, nu-mi e necunoscut. Il aștept. Și suprema aventură cu care se isbândește visul și basmul unei vieți e că are să vie.

Nu vă ascund că știința poate interpreta această întoarcere spre credință ca pe o involuție, o regresivitate, o înapoere la mentalitatea primitivă a omului necivilizat. Ca pe o slăbire și o eclipsare a funcțiilor superioare ale creierului, năpădite de răscoala funcțiilor subordonate inferioare, localizate sub scoarță și care au pus mâna pe cârmuire. Complexe vechi magice, străvechi refulări, știința lui James Williams le respecta și le recunoștea puternica lor realitate sacră., mai mult ca știința de azi a lui Freud. Dar nu pentru curiozitatea științifică de psihologie fiziologică ne-am descoperit noi sufletele aici. Dacă n'ar fi fost ascultate de fiecare din Dv. cu emoția propriei lui confesiuni, în identitate de sentimente și sinceritate, aceste mărturisiri pentru Dv. ar fi ridicole copilării, iar pentru mine inutile profanări.

Ceace vă pot afirma sfârșind, este că pregătirea științifică, studiile medicale, cunoștințele de filosofie, și tot câștigul meu în celelalte domenii de cultură, artă, literatură, în loc să mă depărteze, m'au apropiat de credință. Unilateral, aș fi fost poate ateu naiv, un simplist negativ. Cu cât mai poliedric, cu atât au avut loc pe unde să străbată experiențe complete, puncte de vedere noi, interferențe de doctrine, puțința de comparații, lumină mai multă. Iar din toate, sinteza că neapărat credința trebuie să stea la temelie spiritalității omului normal. Căci e o tristă unilateralitate traiul într'un spațiu cu o singură dimensiune morală, a trăi de pildă numai în bucurie, sau numai în durere. Viața e multidimensională. La cele două laturi de jos, pământești, le-aș zice dimensiuni pasionale — bucuria și durerea — la care se limitează materialismul, trebuie să adăugăm o a treia, înălțimea, dimensiunea spiritualității... Și transfigurându-ne să trecem în a patra dimensiune metafizică, în extaz și sfințenie.

Dar numai în credință ne putem construi un spațiu de viață mai presus de al târâtoarelor, arhitecturat cu dimensiunile adâncirii și înălțimii în înfinit.

EDWIN ARLINGTON ROBINSON

F L A M O N D

DIN ORIGINAL DE DRAGOȘ PROTOPODESCU

Flamond, de Domnul știe unde,
Cu boiu sprințar și chip strein
Și'n grai cu știri tot din senin,
In el cu mers ce regi ascunde,
Cu luciul de aramă'n ochi,
Tăcut și neclintit fârtat,
Ducea, să nu-î fiu de deochi,
Un cap par'că încoronat.

Drept, cu o sprintenă hodină,
In jurul lui, pe trup, pe haine,
Ducea o omenire plină
De-atâția ani și-atâtea taine!
Cu moștenirile-î curate
El nu făcea însă risipă
Deși, ca să trăiască, poate
Se'mprumuta din clipă'n clipă.

Odată nu spunea el cine-î,
Ce pricină sau nenoroc
L-a isgonit din vreun loc
Ca să ajungă prinț din tei,
Dar între timp juca vreun rol
Cum n'au jucat alți ipochimeni
Că te'ntrebaî dacă pe nimeni
Îl joacă sau pe dracul gol!

Mi s'ar ierta atuncea dacă
Un *da* sau *nu-î* cu neputință
De altfel cine-ar sta să facă
Intre acestea diferență,
Când mai ales, cu mult necaz
Luptând s'obții favori la fel
Vedeai făcând de dânsul caz
Inși ce au tot afar'de zel.

Mai mult, oricâți rebeli la daruri
El imbia, de-atâtea-amaruri,
Simțeaî că n'a trăit in vânt.
Și te-amuțea cu un cuvânt.
Sclipea in orice adunare.
De se'nchina, părea mai mare.
Și multe, cu păr brun sau blond,
Nu mai puteau după Flamond.

Era'n orașul nostru una
La care ne'ncruntam într'una,
Dar când o vorbă-a noastră doară
Punea pe ea un chip de ceară,
In chipu-î dânsul a putut
Să vadă ce noi n'am văzut,
Nici cât de tristă-î biata, nici,
In ea cât sântem noi de mici.

Era un altu'n care toți
Vedeam cum incolțea semința
Din cer, — vedeam, însă netoți,
Noi nu aveam și'n noi credința.
Flamond ne-atrage luarea-aminte,
Ce e un om pe scurt ne'nvață:
De-atunci un ban întins cuminte
Ne-a dat un viitor pe față.

Ce să mai spun? In vechi procese
Doi cetățeni stau an de an,
Pe noi pe gânduri ne pusese
Ei ajunsese la aman:
Flamond doar mi-î bătu pe umăr,
Le puse simplă ca un număr
Problema toată, și'ntr'o lună
Cei doi luau masa împreună.

Și-acestea sânt doar câteva
Din multe alte, — sumedenii ;
Și-atunci mă'nțreb ce drăcovenii
Făceau dintr'insul cineva ?
Satanicul cărei țicnele
In creeru-i a rupt inele
Intre el însuși și destine
Pe care le ducea cu sine ?

Cine era de nu puteam
Să-l denumim atunci când vream
Să prindem ne'nțelesul fel
De viață dela noi la el ?
Ce farmec ni-l făcea să placă
La suprafața lui opacă ?
Ce-a fost, că nu îi dăm de rost,
Ce-a fost, și, mai ales, n'a fost ?

Cam cât dintrânsul întâlnirăm
Noi nu vom ști, și mai puțin
Om ști din el noi cât primirăm,
De-a fost mai mult ca un țechin !
Nici ca să știm n'avem nevoie
Dat fiindcă duhul vagabond
Trăia în el și nu e voie
Să fie-oricine vrea Flamond.

Noi nu'nțelegem cât soroc
Stă'n cei ce nu se mai întorc,
Pân'ce săgeți din nevăzut
Cad peste-o parte din trecut ;
Avem cu toții de urcat
Un deal cu-amurg împovărat.
De-aceea, după orizont
Privism mereu după Flamond.

DARUL DOMNULUI

De-un har pe care numai ea îl știe
Printre ai ei, de cer învrednicită,
Ea poartă o mândrie cuvenită
De ceeace a fost așa să fie,
Ca pașii ei să urce scara
Aleșilor (din, vai, ce teapă)
Ca umilită — abia povara
S'o poarte și să n'o priceapă.

Imun de toți, și singur și aparte,
Înfăptuit din cei cu rază,
La fel cu nimenea din cei ce-au parte
Să fie fii din mame mai cu vază,
Eternul rod din anii grei
Străluce uns, și-așa îi ia
Vederile, că i-ar părea
Un sacrilegi să fie-al ei...

Se teme de-așa mult și bine.
Cu gându-abia de poate să învingă
Până la el, cumva să nu-l atingă
Cu griji, necazuri sau suspine ;
Il vede par'că'ntr'o spetează
De cer, și'n vis i se năzare
Mărirea unui om pe care
Nimic din om nu-l vizitează.

Poate c'a satului poveste
I-a luat din purpură și nimb,
Și-o faimă i-a lăsat, în schimb,
De zâmbete printre neveste ;
Cu vremea'n gura rea, netoată,
Nimic din el n'a rămânea :
Ea însă, albă ca o nea,
Păstra-va gloria lui toată.

Până și cei ce-l văd prea bine
Nălțându-se din suferință,
Prinși și bătuți să nu se'nchine
S'or svârcolii de șovăință,
Când ea, de sârg, de pe acuma-i
Culege veacuri la picioare
Și cu nădejdi tremurătoare
Le-așează unde vrea ea numai.

Îi face'n suflet adăpost
De bunătate'n ea rămasă.
— Dar dacă rodu-a fi să iasă
Mai rău decât în ea a fost,
Din faima-i n'are să-l deștepte :
Ci sus, în visul ei de eri,
El va urca în vagi căderi
De flori, pe-a cerurilor trepte.

F Â N T Â N A

DE

PAN M. VIZIRESCU

Pământul s'a crăpat ca o pâine încinsă de dogori, ierburile s'au scorojit arse și'n unele locuri se văd crăpături adânci de par'c'ar fi rănile unui lepros.

E o secetă de-î simți arsurile în rărunchi. La oraș se risipesc zidurile cojite de-atâta bătae de lumini și numai apa care vine pe țăvi mai grăiește o viață și o nădejde. E'n-tocmeala omului, făcută cu priceperea minților sale, ca să nu cadă dintr'odată'n leșin când se face prea pățimaș puternicul cu plete de foc.

Numai omul acela bătrân, pe care lumea din târgul său îl știe că se chiamă Ignat, nu are stropul de apă sorocită.

Domnul Ignat e stăpânul unei case mari, cu ziduri înalte și groase de cărămidă roșie. Are odăi multe și toate cu fața spre soare, de când le cuprinde lipărul nici găzele nu mai știu în ce ascunzișuri s'apuce; are curte bătătorită cu piatră frumoasă și tivită cu margini netede de ciment, toate trainice ca fierul, c'au fost făcute'n vremuri de belșug. Cine s'ar apuca să desghioace toate întocmelile, ar găsi în inima lor o urzeală de țevi, dar n'ar afla unda de apă căci d-l Ignat a sărăcit și mai marii târgului nu fac milostenie cu apă.

Au lovit în el cu dușmănie atâtea nevoi și balaurul acela mănăcător de sânge — războiul, — atât mi ți l-a ros în puterile și strânsorile lui, că nu și-a mai putut veni în fire. Cărmelile pe care le-a încercat au apucat tot pe drumuri întoarse. Par'că nu mai era omul care altădată făcea planuri și toate-î ieșau precum chibzuia el...

Acum, a rămas c'o casă cât un regiment, făcută par'că să-și verse soarele'n ea grămezile de foc — și n'ar strica tocmai lucrul acesta, dac'ar avea apă, apă de băut și de răcorit.

N'a mai avut și nu are, că d-l Ignat a rămas dator peste fire de mult, cu dările la toate cărmuirile și dac'ă nu plătește n'are nici dreptul să-și potolească setea. Dac'ar fi făcut toți ca dumnealui, cine-ar fi mai ridicat turnul acela cu zăcători ca peșterile, de

poți s'aduni în ele tot Oltul? Altă dată știa și el destul de bine socoteala asta și nu aștepta să i-o arate cineva, dar acum par'că n'o mai pricepe.

Când a venit agentul să-i ceară banii, el a răspuns scurt: „n'am“! Și când l-a amenințat c'o să-i oprească apa, s'a infuriat:

— Pleacă de-aici, șarlatane. Numai Dumnezeu poate să-mi ia mie apa.

— Bine. Să stai la urmă de vorbă cu el.

— Ticălosule!

Și cum a zis el vorba din urmă, ticălosul a început să râdă, apoi c'un baston lung de fier a învărtit ceva într'un loc, unde era pământul îngăurit, și s'a dus.

Acum nu se mai vărsa izvorul de altădată. Din ciocul întors al fântânii curgeau numai picături ca un șireag de mărgele mărunte, sau ca lacrimile unui ochi care plângea în temelia casei.

Domnul Ignat s'a uitat încruntat la isprava ticălosului. O ulcică tot se mai putea aduna după un ceas de uitare, dar gândindu-se că numai cu atâta nu va putea stinge setea olendrilor care-i mai înfloreau viața bătrână de nevoi, s'a întristat amar.

O, de ar fi avut banul acela făcător de minuni, l-ar fi dat fără zăbavă să cumpere liniștea florilor, să nu sufere ele.

A încercat să umple o vadră la un vecin, dar acesta s'a uitat rău la el și i-a vorbit supărător:

— Incep să nu mai fiu stăpân pe rosturile mele.

Domnul Ignat nu a mai cutezat să-i deschidă poarta. Altul i-a spus că are câini răi și tot așa fiecare i-a tăiat curajul, până a rămas să se uite numai la picătura ce se scurgea prin robinetul infierbântat. Aduna câte o ulcică și o turna la rădăcina unui oleandru. Și până să se umple din nou, se uita la florile care-și pierdeau roșeața, jăluind ca fața unui bolnav. Unele mai plâpânde se uscau repede și par'că odată cu fiecare murea câte o floare a sufletului său.

— Numai de s'ar îndura Dumnezeu c'o ploaie, lendrii mei....

Intr'o zi s'a abătut un călător în curtea d-lui Ignat:

— Viu de departe și sânt fript de sete, fă-ți pomană c'un strop de apă, domnule!...

— Imi ceri toată puterea mea, dar eu ți-o dau. Și i-a întins ulcica adunată pentru olendri.

— Vezi, d-ta, acum apa nu mai vine ca altădată de n'aveai ce să-i mai faci; abia s'adună picătură cu picătură ș'aproape că murim de dorul ei.

— Da dece-i așa la d-v, că la noi năvălesc izvoarele din toate părțile.

— Fiindcă pe-aici au pus-o oamenii în chingă și se vede că eu am fost suflet rău, că altfel nu s'ar fi putut să mă lase stăpânirea așa.

Călătorul a plecat îngreuiat de gândul care l-a făcut să între tocmai în curtea aceasta.

Pe urmă a venit și altul.

— Dă-mi să-mi astâmpăr setea!

Domnul Ignat s'a uitat în fundul căni, dar nu se adunaseră decât câteva picături.

— Uită-te și d-ta, n'am!

— N'ai apă? Asta nu s'a mai pomenit!

— Ba, uite că s'a pomenit.

— Numai cine-a ajuns să fie de râsul și batjocura lumii, rămâne-așa, Mi-ai ieșit în cale cu uscăciune, să nu-mi meargă bine unde mă duc...

Domnul Ignat a vrut să-i umple nădejdea c'o lacrimă din ochiul său, dar omul a plecat, lăsând în urmă vorbe și mai grele.

Olendrii se sfârșeau și numai stăpânul lor le înțelegea chinul.

A intrat în pivniță și a început să pipăie țevile înșiruite pe zidurile groase de piatră. Era mai răcoare aici, dar ele miroseau urât, a sfaiog ș'a baltă uscată.

— De unde veniți voi, cu urletul de pustietate pe care-l aduceți?

I s'a părut că e'n vremea de-apoi. C'ășa spuneau bătrânii cei înțelepți ai veacului de demult, că pământul se va aprinde când prea multe lucruri diavolești vor ieși din mâna omului.

— Așa, Ignate, se mustra singur. Tu ai crezut în om, și omul își face răs de tine prin urletul gol al acestor țevi, cari izvorăsc din inima diavolului. Mori de sete, băiete, c'ășa ți se cuvine.

Și țevile se întindeau pe ziduri ca niște șerpî, se ascundeau în găuri umbroase prin urzeli de paianjen, apoi arătările se'ncolăceau ca să spargă tavanul, se'ntindeau și se împreunau în măciuci ca niște capete de balaur. Prin trupul lor, alerga un duh de paragină amețitor.

Domnul Ignat a ieșit la lumină cu jale mare în suflet. Și-a potrivit îmbrăcămintea și a pornit drept acolo unde erau mai marii orașului. A găsit pe unul șezând în dosul unei mese, cu buze groase și ochii înecați în grăsime, roșu la chip și stropit cu petele unui soare din alte părți.

— D-ta ești mai mare aici, domnule, și mă știi pe mine cine sânt; trimite te rog, pe ticălosul care a fost la mine, să-mi dea drumul la apă.

— Dacă n'ai plătit nu se poate.

— Mi se usucă florile....

— Atunci de ce mai stai în oraș? Du-te undeva, în vr'un sat și nu ne mai încurca pe noi....

— Așa îmi vorbești mie? s'a revoltat omul cu setea care-i frigea inima. Din ce neguri îndepărtate ai venit tu, să-mi poruncești așa?

Și a pășit să se repeadă asupra lui, dar păzitorul dela ușă l-a apucat de mâini și îmbrâncindu-l l-a scos afară.

Domnul Ignat a plecat spre casă cu vinele gâtului umflate ca țevile din pivniță și'n urma lui veneau câți și mai câți, în alai de batjocură. Când a intrat în curte, l-a ajuns și meșterul, care a strâns gura țevilor, încleștându-le într'o rugină de moarte, ca să nu-i mai vie nici picătura ce-i mai udase buzele, lui, Ignat.

De-acum se stingea fără leac viața florilor scumpe și viața lui, îmbrâncită peste fire de răutatea omului gros, venit nu se știe de unde, să-l ia la goană din țara părinților săi. Și se uita domnul Ignat la pietrele infierbântate, sfărâmând între tâmpile gândurile care odată le așezase cu rost aci. A mângâiat, apoi, florile olendrilor și s'a despărțit de ei cu o făgăduială stărnită de o hotărâre nouă:

— Fiți vesele, florile mele, c'am să v'aduc eu apă dela fântâna făcută de mine.

A luat căldarea care se usca într'un ungher decând fusese prin vecini și c'un băț de sprijin a ieșit pe poartă, îndreptându-se către marginea orașului, undeva, unde nimeni nu i-ar fi ghicit gândul.

Mergea sub ploaia de zăduf, sprinten, c'an anii tinereții, îndârjit de hotărârea lui. A trecut pe lângă destule fântâni, dar nu s'a uitat la ele, căci erau făcute de mâini străine. Gândul îi legase pașii de oaza unei fericiri de demult, unde trebuia să facă popas acum, pentru liniștea lui ș'a olendrilor.

Era un drum frumos, ridicat peste câmpuri, care-l ducea par'că într'o plutire.

A mers aproape'n fugă, până când, după destulă vreme, i s'a deschis în față lunca ulmilor bătrâni de sub aplecarea liniștită a unui deal. Când a ajuns la fântână, era is-

A doua zi, era bolnav.

Avea gura amară și simțea apăsări grele în piept. Buzele-i tremurau de febră și ar fi vrut să doarmă un somn de odihnă, lung și necurmat. Ii ardea trupul în văpăi, dar mai mult suferea de dorul apei. A încercat să mai umble, și 'ncetul cu 'ncetul, trecând dela un oleandru la altul, i s'a părut că poate păcăli boala.

Soarele se ridica pe cer ca o gură de vulcan și'n miezul acelei veri, par'că-și alesese din toate viețuitoarele pământului făptura domnului Ignat, pe care-o urmărea'n toate ascunzișurile s'o mângâie silnic cu limbi pârjolitoare.

În mîntea lui începuse iarăși să stărniască chipul fântânii. Ce răcoare era acolo.... Dar cum să mai ajungă? Picioarele i se înmuiaseră și tremurau de neputință.

A luat căldarea și bățul și a ieșit în fața casei. Aci s'a așezat pe scară în lipărul de soare s'a stat așa de se uita lumea la el ca la ceva straniu, până când s'a ivit o căruță c'un om pe care-l cunoștea. Domnul Ignat i-a făcut semn cu bățul și omul, înțelegând, a oprit de l-a luat lângă dânsul și au pornit împreună.

Dar n'au mers până la fântână. Căci mai încoace de ea, se făcea un răscrucii și de-acolo pornea în altă parte, drumul călătorului milostiv. Domnul Ignat i-a mulțumit cu vorbe alese, căutate în vâltoarea sufletului său bolnav și a pornit singur.

Nu mai avea mult de mers, dar tot s'a târât anemic, ținînd capătul oboselilor sale cu ochii cuprinși de flacări, care-aci vedeau numai un câmp alb pe care abureau călduri de cuptor, aci cumpăna fântânii ce se lungea până la cer și pe urmă cobora într'o mătănie de călugăr.

Mergea și cu fiecare pas i se părea că-și trage piciorul dintr'o groapă de clisă.

Când a ajuns, a svârilit căldarea în lături și s'a trântit pe lutul umed din jurul fântânii. S'a târât până s'a apropiat de ea și și-a lipit buzele de piatră. Umezeala simțită peste pojghița lor arsă, i-a adus o ușurare în tot corpul. „Vezi că fântâna asta e fântână de leac“? a gândit el, bucurându-se de înviore.

Pe urmă, și-a lipit când un obraz, când altul și a îmbrățișat trunchiul de piatră, strângându-l la pieptul gol, de nu s'ar fi mai deslăpădit de el, dacă nu i s'ar fi înmuiait mâinile.

A ocolit-o apoi de-abușelea, până când a găsit inscripția. Dar ochii lui nu mai puteau culege scrisul în ordinea în care a fost așezat. Vedeau numai încăerări de litere și peste toate așternut mare, numele lui: **Ignat**. Pe urmă dispărea și din jocul fantastic al cuvintelor întoarse și răsucite, creștea mare de tot, mai mare decât fântâna, cât câmpul și cât cerul, numele lui DUMNEZEU, făcut din râuri cu ape limpezi, din pomi înalți cu bolți de frunzar, și par'că viața lui Ignat se risipea între ele cu chiot de fericire.

Asta n'o știuse că Dumnezeu îl iubește atât de mult, dar acum vedea cu ochii lui adevărați.

Sta trântit în coastă și urmărea viziunea cerească pe zidul fântânii făcute de el. A încercat apoi să pipăie scrisul cu degetul și, plimbându-l încet prin șanțurile făcute de cel care l-a săpat, a descifrat literă cu literă, vorbele care-i spuneau cîntoria lui.

După atîta muncă, domnul Ignat a rîs de plăcere și a rămas într'o amorțeală dulce și tămăduitoare.

Pe drum nu trecea țipenie de om, căci nimeni nu se 'ncumenta să mai plece prin ploaia de soare.

Bucuria lui era acum să bea apă. Apa pentru care se svârcolise ast'noapte.

Va bea o ciutură, două, trei și toată fântâna că e făcută de el. O, va fi o beție cu apă cum nu s'a mai pomenit.

Cu gândul acesta s'a ridicat împleticindu-se, a prins cu anevoie ciutura și s'a ridicat, ținându-o în mâini, pe capătul jghiabului. Dar n'o mai putea cobori.

Se uita în fund și vedea acolo frumuseți pe care închipuirea lui nu putuse niciodată să le făurească.

Ochiul de apă adunase în limpezimea de-acolo, pajști înverzite și grădini de olendri, printre care țâșneau avuze cu ogîndiri de curcubeu.

În unele locuri era soare, dar lumina lui nu dogorea ca jeratecul de afară. În altele se desfăceau umbre de catifea și sburau fluturi.

Câte-o foșnire ușoară tremura frunzele olendrilor și florile se stingeau între ele risipind arome de vis.

Ignat privea orbit la priveliștea care-i desfăta sufletul și-i venea să strige olendrilor că sânt împreună și sânt fericiți.

Și cum se uita așa, a văzut bine că din toată minunea se'ncheagă numele lui Dumnezeu, precum i se arătase și pe trunchiul fântânii, și a simțit o chemare de negrăită putere.

Soarele era drept la mijlocul cerului și cădea drept peste creștetul lui în fântână. Ignat și-a văzut chipul în paradisul din fund și, cuprins de apăsarea ce venea de sus, și-a dat drumul cu ciutura în marea poveste, care-l primea cu adieri de olendri și cântece de Heruvimi.

CHEMĂRI DE LUT

DE

N. CRIȘAN

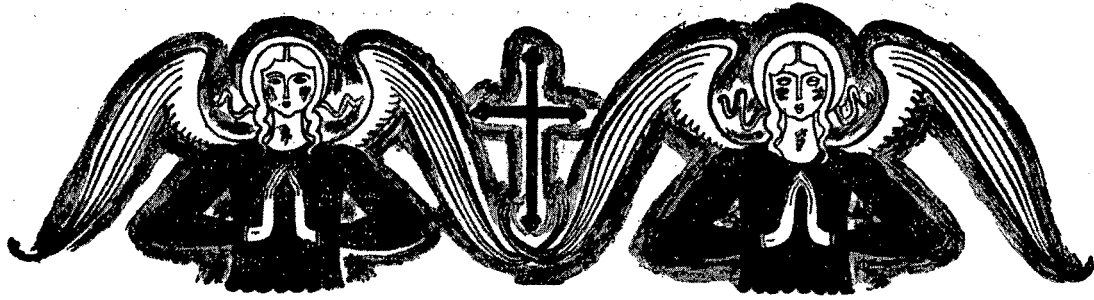
De lung amar de vreme mă sbat să evadez
(Cînd mă frămînt cu mîntea și gîndul meu de duh)
De dîncolo de moarte, din lumii pe cari le crezi
Plutînd așa de veacuri pe aripi de văzduh.

Și nu știu, de mă'ndeamnă a lutului chemare
Cum nu știu a pricepe de mă cobor din rai
Sau de-i pornirea firii, născută'n fiecare
Cînd duhul n'are formă și gîndul n'are grai.

Pornind din veșnicie să sfarm necunoscutul
Pe aripa de sgură a morții și-a durerii,
M'am înfrățit cu marea durere'n care lutul
Și-a fecundat ființa în tainele-așteptării.

Și'n primul cânt de leagăn, ce marea-l plînge'nvînsă
De vraja răsvrătirii, ca'ntr'un barbar refren,
Încep să plîng pornirea căderii din Eden
Haotică plutire din lumii de vrăji desprînsă.

FILOSOFIA SUBIECTIVĂ

DE

BUCUR ȚINCU

Simpatia care se remarcă în sânul tinerei generații pentru gândirea filosofică este un fapt incontestabil. Numărul celor cari își pun probleme cu caracter filosofic, al celor cari citesc și studiază filosofia este mult mai mare decât acum 10 sau 20 de ani. Activitatea filosofică nu se limitează numai în jurul universităților ci se extinde în cercuri mult mai largi imprimând culturii românești o notă originală față de preocupările din trecut. Acest interes sporit pentru filosofie a adus cu sine și o schimbare a preferințelor filosofice. Filosofia românească dinaintea răboiului încerca în mod timid să ia contact cu marile probleme ale filosofiei, să familiarizeze spiritul românesc cu direcțiile și școalele gândirii omenești, traducând în termenii și perspectiva unui suflet nou o tradiție veche a altor popoare. Noua orientare filosofică a tineretului român are un caracter particular. Filosofia „obiectivă” a problemelor clasice fie în teoria cunoașterii fie în metafizică sau morală nu mai formează punctul de atracție al preocupărilor ei. Tânăra generație este cu totul separată de ceea ce ea numește „academismul” celor vechi. Ea manifestă o înclinație evidentă pentru filosofia subiectivă fără obligațiile inerente logicei de sistem. În locul unei construcții intelectuale și pedante a lumii ea preferă intuiția personală, sentimentul subiectiv al existenței care constituie certitudinea ei cea mai imediată. Sistemele tradiției filosofice europene sunt pentru ea schelete din care a fugit viața, cărora le opune efortul viu al unui spirit care trăește. Unul dintre reprezentanții tinerei generații care poate fi citat pentru poziția lui semnificativă în chestiunea care ne interesează — d. Al. Dima — exprimă constatările de mai sus cu o precizie remarcabilă, într’un număr trecut al revistei „Gând românesc”. Perpetuându-și existența exclusiv legată de universități — spune d. Dima — academismul suferă astăzi opoziția dărză și biruitoare a creației filosofice fie în sensul încercării unor perspective originale asupra realității, fie mai ales în acel al asimilării profunde și al *re-creerii* proprii la izvoarele filosofice străine.

Cel din urmă aspect se distinge cu impunător relief în producțiunea filosofică a tinerei generații ale cărei cărți departe de a fi zdrobite sub balastul împrumuturilor bibliografice trăiesc cu sinceritate și profunzime dramele spiritualității europene, lăsând să se întrevadă, printre albastrele flăcări ale chinului lăuntric, marea făgăduință a creațiunii de mâine.

Între academismul de ieri și autenticitatea asimilării de azi e o distanță pe care cu bucurie — o semnalăm ca un temerar și sigur pas înainte“.

Această caracterizare lapidară exprimă convingerea și sentimentul generației românești care citește sau se preocupă cu problemele filosofice. Opoziția împotriva filosofiei „oficiale”, a problemelor și atitudinilor consacrate de tradiția culturii europene, aversiunea pentru rigorismul construcțiilor raționale este generală. Filosofia cărților documentate, crescute din sursa unui curent la care se atașa prin considerații teoretice bine susținute, a cedat locul subiectivității de foileton, confesiunii lirice sau eseului care umple aproape toată așa numita producția noastră filosofică. Cultura științifică în sensul de documentare și preparație spre filosofie a fost înlocuită prin cultura literară și artistică socotită mai autentică și mai profundă. Rațiunea ca metodă de construcție a edificiului filosofic și-a văzut rolul din ce în ce mai diminuat de tumultul lirismului patetic care-și revendică singur dreptul de a cunoaște și a sesiza realitatea.

Numele tinerilor filosofi care trăesc pe această poziție nu interesează. Scopul nostru este numai să definim această atmosferă generală, să-i stabilim caracterul și consecințele. Două sunt temele la cari ne vom opri în special: 1) definirea caracterului filosofiei subiective care după noi este o pseudo-filosofie și restabilirea valorii reale a „academismului” și tradiției clasice a filosofiei; 2) demonstrarea iluziei așa zisei creații filosofice post belice, arătând falsa poziție pe care ea o ocupă în cultura românească.

Efortul nostru se va îndrepta în special spre a arăta legătura necesară și organică a filosofiei cu celelalte discipline spirituale evidențind falsa poziție a filosofiei subiective iar în al doilea rând vom căuta să fixăm limitele reale cari se impun libertății filosofice atunci când ea vrea să fundeze adevăruri și să determine influențe în realitatea spirituală. În amândouă aceste cazuri, vom studia problema numai din punctul de vedere al culturii, adică al mediului în care filosofia se naște, se dezvoltă și determină atitudini — iar nici decum nu o vom studia din toate punctele de vedere din care această vastă chestiune este susceptibilă de a fi privită. Iar fiindcă această discuțiune a fost provocată de un aspect al realităților românești, o vom privi în special din punctul de vedere al momentului particular al țării noastre și al problemelor cari se pun noii generații.

I.

Caracterul esențial al vieții spirituale este libertatea. În construcția științei, artei sau filosofiei contribuția spiritului este o realitate dinamică, imposibil de conceput fără elementul de libertate creatoare care se găsește în originea și evoluția lui. Capacitatea noastră de a lua anumite atitudini în fața realității fie din punctul de vedere al științei sau al vieții în general implică o libertate nemărginită pentru spirit. Natura nu-și impune ordinea sa obiectivă spiritului nostru care o primește pasiv ci mai degrabă această ordine este construită de spirit după posibilitățile și nevoile sale. Noi adaptăm lucrurile rațiunii mai mult decât ne acomodăm la ele. Dela faptul brut al experienței la ideea sau legea care ne-o facem despre el, este o distanță considerabilă. Realitatea numită „obiectivă” independentă de noi și de orice gândire care o descoperă, este de fapt învăluită de noi în mulțimea teoriilor, postulatelor, convențiilor, ipotezelor și sistemelor prin care noi o reprezentăm. Dela faptul brut — care singur este pozitiv — până la ideea care-i corespunde — este o distanță considerabilă unde se remarcă efortul nostru de construcție rațională mai mult decât acceptarea unui dat exterior. Dacă n’ar exista această libertate pentru spirit, dacă inițiativa noastră în fața lumii ar fi redusă la rolul de înregistrare mecanică, diversitatea culturilor și opiniilor ar fi un fapt inexplicabil. Un sistem științific, artistic sau filosofic este o reprezentare a lumii considerată dintr’un anumit punct de vedere. El este opera noastră mai mult decât reflexul lucrurilor în noi. Diversitatea opiniilor științifice

și filosofice se explică numai prin libertatea omului de a accepta cea mai comodă și mai convenabilă atitudine în fața realității.

Filosofia n'are un obiect sau o metodă precisă în sensul științelor pozitive. Libertatea ei de a lua atitudine în fața realității este mai mare decât a celorlalte discipline. Dar această libertate nu este infinită. Ea nu se asimilează arbitrarului și anarhiei. Adevărata libertate nu se definește și nu fructifică decât limitându-se. Obiectul acestui articol nu este de a stabili limitele precise și normele gândirii filosofice, ci de a face unele constatări particulare asupra acestei chestiuni. Ceea ce impune cunoscătorului gândirii filosofice este faptul că deși în posesia celei mai mari libertăți de creație, filosofi nu sunt niște apariții izolate și inexplicabile ci operele lor sunt solidare timpului și culturii în care au trăit. Gândirea s'a constituit în tipuri generale cari au marcat succesiv epocile istorice. Există o logică a creației filosofice, un sens definit al apariției sistemelor, un intim sens de cauzalitate riguroasă dar în tot cazul de determinare acceptabilă. Filosofia este creația unei culturi și acceptă determinismul acesteia. Acest fapt precizează sensul în care libertatea creației filosofice este limitată.

Prin faptul că filosofia este solidară unei forme istorice ea imprumută spiritul și materialul acesteia. Un anumit timp are o reprezentare unitară a lumii care se manifestă sub diferite aspecte în știință, artă sau filosofie. Cultura este un sistem de reprezentări colective pe care umanitatea le-a construit pentru a face lumea inteligibilă și a defini sensul pe care-l acordă existenței. Filosofia este cea mai sintetică și mai caracteristică creație a unei culturi. Ea definește teoretic un fel general de a privi și a simți lumea. Deaceia creația filosofică nu este posibilă decât prin posesia elementelor generale ale unei culturi: știință, artă, economie, religie. Filosofia nu este o sinteză pasivă a datelor unei culturi ci un element dinamic care trăește împreună cu ele și le unește într'un sistem. Un acelaș spirit domină toate creațiile unui timp, dar pe când științele particulare consideră aspecte izolate ale realității sau pe când arta are numai intuiții cari ne fac să pătrundem în realitatea veritabilă, ascunsă de gândirea practică, filosofia este o sesizare interioară a realității considerată ca totalitate și o încercare de explicare a ei. Ea este punctul suprem al cunoașterii pentru om fiindcă socotește toate celelalte forme ca stadii necesare dar provizorii spre cunoașterea totală. Drumul filosofiei trece deci cu necesitate prin știință. Ea este un sistem de afirmații demonstrate cu ajutorul datelor cunoașterii anterioare. Toți filosofi fără excepție au fost cunoscători și creatori de știință. Filosofia nu este prin esență deosebită de știință. Știința marchează un stadiu al cunoașterii care prin insuficiența lui face legitimă filosofia. Sistemele de metafizică au avut totdeauna la bază materialul integral al științei unui timp. Intuițiile lor fundamentale au fost umplute cu conținutul concret al datelor cunoașterii. Metafizica a avut totdeauna puncte de plecare în realitatea spirituală a unui moment istoric. Ea n'a fost o construcție subiectivă și arbitrară, o operă a imaginației personale fără tangență cu realitatea istorică. Toate filosofii se prezintă sub forma edificiilor sistematice în care nu lipsesc nici coloanele tari ale datelor pozitive, nici clădirea încheată prin actul sintetic al spiritului.

Filosofia „obiectivă“ a marilor sisteme de gândire și filosofia de înclinație subiectivă oferă deosebiri frapante de fond și de formă. Filosofia academică este o construcție demonstrată cu ajutorul tuturor datelor pe cari filosoful le are la dispoziție. Intuițiile sale asupra realității sunt puse de acord cu faptele, verificate și interpretate neconținut pentru a atinge cel mai înalt grad de aproximație posibilă. Opera lui Platon, Aristot, Kant, Hegel, Comte sau Bergson este în același timp un efort științific, critic și filosofic pentru a stabili natura adevărului presupus de ei. Filosofia subiectivă se limitează exclusiv la datele intuiției personale, la sesizarea interioară a realității prin actul subiectiv al trăirii imediate. Ex-

periența este prețioasă dar cu totul insuficientă. Rezultatele ei nu pot fi decât o operă de senzații personale și de dispoziții individuale fără caracterul de generalitate care fundează adevărul. Este o filosofie de înclinație temperamentală, un lirism cu o valoare de trăire iar nu de cunoaștere. Ea rămâne totdeauna o operă personală, închisă în marginile unui eu impenetrabil. Nu ajunge niciodată la stadiul criticii și construcției fiindcă refuză examenul și reflexia asupra materialului cu care lucrează și a concluziilor la care ajunge. Filosofia subiectivă este interesantă și legitimă ca și opera de artă. Ea are justificări în faptul vieții care o impune. Dar ea este numai un stadiu al gândirii filosofice, un punct de plecare, explicabil, dar plin de insuficiențe.

Pentru a sesiza diferența între aceste două feluri de filosofii, una obiectivă și academică — repudiată de tânara generație românească — și alta subiectivă și personală — îmbrățișată cu căldură și considerată ca esență însăși a filosofiei — vom concretiza didactic expunerea noastră printr'un exemplu. Vom lua pe Kant ca reprezentant al primului tip de filosofie iar pe Nietzsche al celui de al doilea.

Kant este filosoful universitar prin excelență. Toate manualele de filosofie, toți profesorii, toată gândirea zisă oficială își face din Kant un punct de existență. Discuțiile filosofice pleacă aproape totdeauna dela el ca dela un izvor inepuizabil de probleme eterne. Seminariile facultăților îl discută mereu după 150 de ani dela apariția „Criticeilor” sale și nenumărate cărți se ocupă încă de gândirea sa. Nietzsche dimpotrivă este tipul filosofului neoficial. Toți revoltații contra sistemelor gândirii reci de genul kantian, toți cei cari se aruncă cu orgoliu în tumultul vieții, toți răsvrățiții împotriva unei tradiții de schematism intelectual — își fac din Nietzsche un punct de revendicare în preferințele lor spirituale. Intreg tumultul subiectivității debordante își găsește în el justificarea deplină. El este filosoful artist care disprețuește jocul diabolic și optimist al dialecticei care triumfă la fiecare concluzie și nu poate trăi decât din claritatea rece a certitudinii, făcând un larg apel la ritmul dinamic și progresiv al vieții — izvorul unic al adevărului. Impotriva tendinței lui Kant de a vedea în lume expresia unui sistem rațional, pentru Nietzsche lumea și existența nu sunt justificate decât ca fenomene estetice. Nietzsche este filosoful gânditorilor liberi, al lumii ne-universitare, ocupând o poziție intermediară între literatură și filosofie.

Preferințele tinerei generații românești pentru Nietzsche sunt mărturisite și susținute la fiecare pas. Kant este filosoful de seminar, de cari se ocupă profesorii oficiali sau înclinația vreunui student „normal” ca nevoi intelectuale. Aceasta este situația de fapt. Dar legitimitatea ei este altă chestiune. Este suficient a considera semnificația gândirii lui Kant pentru cultura europeană pentru a sesiza valoarea preferințelor pe cari le manifestă tânara generație, Kant este filosoful rece și abstract dar toată opera lui a fost consacrată examenului puterii de cunoaștere și de acțiune a omului. Filosofia lui este aridă, minuoasă fiindcă el se oprește atent în fața fiecărei probleme pe care o privește din toate punctele de vedere. El nu se mulțumește cu evidențele elementare fie de natură externă sau internă. El vrea justificări, probe și argumente. Opera lui Kant este un model de responsabilitate filosofică după modelul legii morale pe care a stabilit-o el însuși. Inarmat cu un impozant aparat științific, Kant și-a scris opera fundamentală la 60 de ani. Fuga sa de viață este o imputare nesperoasă. Un filosof care studiază zeci de ani natura și limitele spiritului omenesc, omul care vrea să fundeze o ordine morală bine întocmită — este cel mai fidel servitor al vieții. El vrea să fixeze cadre pentru siguranța vieții care nu se poate valorifica fără conștiința drumului și puterilor ei. Din acest punct de vedere o comparație între Kant și Nietzsche nu este deloc hazardată. Nietzsche afirmă viața și drumul spre supraom printr'un act de trăire estetică. Viața pentru el este un joc

de forță, o agitație continuă și progresivă. Din această dramă permanentă el nu găsește ieșire decât printr'o soluție pur literară. Drumul spre supraom este o soluție de acest gen. Nimic demonstrat și legitimat. Totul este afirmat pe bază de evidențe. Filosofia lui Nietzsche este plină de intuiții juste și pătrunzătoare. Dar caracterul lor imprecis le împiedică să facă un tot legitim. Nietzsche n'a avut un spirit filosofic în sensul obicinuït al acestui termen. El n'a fost sensibil la contradicții, n'a fost atras de gândirea logică, de coherența interioară de sistem. Redusă la expresii teoretice, filosofia lui Nietzsche oferă multe insuficiențe. N'avem decât să amintim contradicția inadmisibilă dintre filosofia supraomului și teoria eternei reîntoarceri, pentru a vedea asociațiile arbitrare de elemente pe cari le oferă gândirea sa. Filosofia lui nu este construită, ci afirmată prin acte de certitudine interioară. Subiectivul și evidențele lui sunt sursa adevărului. Fără a-i nega întreaga valoare — ceea ce ar fi injust și arbitrar din partea noastră — trebuie să constatăm erorile și neajunsurile la care conduce această filosofie. Este un fapt incontestabil că ea nu afirmă realități unice cari se găsesc într'o conștiință exclusiv particulară. Dacă filosofia lui Nietzsche l-ar fi exprimat exclusiv pe autor iar nu un fapt din psihologia umană — ar fi imposibil să ne explicăm simpatia pe care el a găsit-o în publicul filosofic și care echivalează cu o afinitate profundă între el și alții. Eroarea filosofiei subiective nu este în punctul de plecare ci în utilizarea arbitrară a unui material inițial. Un fapt este susceptibil de interpretări variate, dar există anumite limite critice — fixate de tradiția științifică și filosofică — în cadrul cărora el poate lua materialul unei construcții generale, cu o unitate interioară și cu concluzii legitime. Altfel, sustrăgându-se oricărei autorități critice, filosofia devine un corp de afirmații arbitrare fără nici o autoritate în fața vieții.

Această scurtă comparație mi s'a părut necesară pentru a arăta felul în care se constituie de fapt gândirea filosofică. Dela iluzia viziunilor și atitudinilor personale — extrem de juste în anumite limite, — până la adevărurile filosofice, este o distanță considerabilă pe care filosofia clasică o evidențiază în mod definitiv. Dar nu este numai atât. Dacă studiem mai atent raportul creației filosofice cu al celei științifice vedem că distanța dintre ele nu este atât de mare pe cât se afirmă uneori. Filosofia subiectivă se pune în afara științei sub pretextul că natura afirmațiilor ei implică intuiții personale cari nu se pot supune rigorismului științific. Acceptând partea de adevăr a acestei pretențiuni, vom arăta că gândirea filosofică consacrată nu este fundamental deosebită de gândirea științifică. Aici stă valoarea ei și posibilitatea de a funda adevăruri valabile. Dar să examinăm felul în care se pune această problemă.

Se afirmă uneori că gândirea științifică este un lanț progresiv și linear de concepții cari se asimilează în rezultate pozitive, pe când filosofia ar fi un lanț de sisteme discontinue cari se contrazic mereu și nu pot cădea de acord asupra nici unei afirmații. Această părere rezultă dintr'o apreciere cu totul superficială. În realitate știința și filosofia au aproape acelaș proces genetic. Amândouă sunt un lanț succesiv de sisteme de concepții cu un caracter de certitudine aproape egal. Apariția sistemelor filosofice și științifice are o logică firească prin faptul că ele participă la o tradiție de gândire anterioară și constituiesc o evoluție nouă pentru o problemă veche. Există un curs progresiv în apariția doctrinelor științifice și filosofice. Sunt probleme cari se depășesc și ale căror soluții sunt definitiv precizate. În știință credințele animiste sau explicațiile metafizice ale fenomenelor sunt cu totul abandonate, în virtutea progresului, în metodele și concepțiile de interpretare ale lumii. În filosofie există deasemenea un curs progresiv fiindcă anumite metode și un anumit spirit a fost abandonat în mod succesiv fără să se mai revină asupra lui. După Kant nu s'a mai făcut metafizică spinozistă dar după Bergson nu s'a mai făcut metafizică în genul kantian. Istoria filosofiei este solidară istoriei vieții, deci urmează logica destinului ei.

Viața istorică a evoluat într'un sens determinat iar filosofia ca și știința au participat la el. Concepțiile n'au apărut în mod hazardat, ci în mod determinat, strâns legate de viața istorică. Este absolut gratuit a afirma că filosofia este o activitate a spiritului pur, fără contingență cu istoria și fără rezultate pozitive. Evoluția filosofiei este un act creator plin de rezultate — așa cum îl arată istoria culturii umane. Acest fapt aruncă o lumină nouă asupra naturii filosofiei și a felului în care ea se constituie. Aproximarea ei de știință iese mai clar în evidență fără a se confunda vreodată, dar constituind totdeauna două expresii critice ale nevoii omului de a organiza realitatea pentru realizarea existenței sale.

Filosofia și știința voesc explicarea realității. Dar, prin faptul că știința are un obiect limitat și metode mai precise, rezultatele ei sunt mai palpabile. Modestia științei constituie valoarea ei cea mai prețioasă. Filosofia dimpotrivă având ca obiect realitatea considerată în totalitatea ei, nu mai poate oferi acelaș grad de certitudine al afirmațiilor. Ea este plină de sisteme și teorii din care se încearcă să se elimine cât mai mult arbitrarul, păstrând caracterul de ipoteză inerent unei sarcini atât de grele. Un alt secret al progresului științei este în metodele pe cari le întrebunțează. Omul de știință nu înregistrează, după cum crede de obicei, legile pe cari lucrurile le conțin în mod imanent. Adevărurile științifice sunt opera unui raport dialectic între spirit și realitate. Savantul nu alunecă des în arbitrar fiindcă el încearcă să nu depășască prea mult temelia de pozitivitate inițială și încearcă să dea adevărilor sale un caz de generalitate cât mai largă. Știința caută generalul servindu-se de o critică severă a metodelor de lucru și de elaborare a rezultatelor. Savantul nu caută să reliefeze individualul ci să descopere punctele de convergență ale faptelor. El vrea să descopere, sub infinita diversitate a obiectelor sensibile, expresia condensată a inteligibilității lor. Munca aceasta este un model de probitate și colaborare intelectuală. Un om de știință comunică cu altul, se corectează reciproc dela generație la generație, încercând să stabilească punctele de contact unde gândirea lor coincide. Adevărul este valoarea care rezultă din acordul spiritelor între ele. Esența adevărului este de natură colectivă. El absoarbe diferențele individuale pentru a le uni într'o valoare comună, acceptată de toți. Fără această colaborare a spiritelor orice adevăr, în orice domeniu, ar fi imposibil de stabilit. Viața ar fi o anarhie iar știința nu s'ar putea constitui niciodată. Societatea este un mediu de valori comune, a căror existență este explicabilă numai prin posibilitatea de a stabili un acord între oameni.

Filosofia deși are în față un obiect mai complicat, încearcă să imite opera științei. Ea nu este un haos de sisteme cum se crede de obicei. Aceste sisteme nu se continuă linear dar se explică unul prin altul. Creația filosofică este imposibilă fără sprijinul filosofiei anterioare. Fiecare filosof este urmașul unei tradiții de gândire pe care o continuă. Înlănțuirea doctrinelor filosofice n'are rigoarea evoluției sistemelor științifice dar se apropie mult de ea. Metoda este deasemenea apropiată. Marii filosofi au căutat totdeauna să fundeze adevăruri generale, valabile pentru majoritatea spiritelor. Filosofii au căutat să se pună de acord cu predecesorii cari au văzut problemele într'un anumit fel și cu contemporanii cari au produs o anumită știință sau o anumită artă. Spiritul lor a fost controlat de spiritele altora pentru a stabili valori comune. Sintezele filosofice sunt încercări de a pune de acord elementele realității printr'o idee comună care le unește. Ca această idee să fie acceptată, ea trebuie confruntată cu datele experienței umane. Filosofia care trece prin știință este aceea care se sprijină și se controlează prin experiența altor domenii pentru a afirma cu temeinicie un adevăr. Fără această muncă de colaborare între spirite, o filosofie veritabilă nu este posibilă. Filosofia este ca și opera științifică un produs al experienței și al reflexiunii. Perspectiva ei este alta, dar aceasta nu însemnează că ea are dreptul să scape oricărui control. Ea n'are un obiect și nici metode limitate ca știința. Dar libertatea

ei nu poate fi infinită. Prin faptul că filosofia nu este un dogmatism riguros de formule de observat, ea nu se poate lansa în arbitrar. Afirmațiile ei nu sunt verificabile experimental dar pot avea o evidență demonstrată. Ea nu poate funda adevărul indiscutabil dar poate oferi un exemplu de probabilitate maximă. În limitele puterii omenești, această probabilitate a adevărului nu poate fi atinsă decât prin controlul spiritelor între ele. Adevărul este opera experienței colective. Oamenii muncesc în domenii variate pentru a se întâlni de acord în sinteza filosofică. Rezultatele pe care le oferă până azi cultura omenească sunt rezultate ale efortului colectiv. Adevărul se crează treptat prin comunitatea de idei care se stabilește treptat între spiritele omenești. Nicăieri adevărul nu s'a descoperit „ex nihilo“ de către un om extraordinar. Omul este un produs al experienței istorice, care i-a pus la dispoziție elemente între care el a descoperit o legătură rațională. Spiritul omenesc nu este un lucru ci un act creator care se depășește mereu dela un adevăr stabilit, la altul.

Eforturile cheltuite în domenii separate s'au întâlnit totdeauna în actul sintetic al filosofiei. Ea a format acordul de gândire al unui timp, expresia lui intelectuală. Acest lucru nu a fost posibil decât prin controlul dintre opinii, prin critica datelor intelectuale respective, cărora li s'a dat o expresie comună. Filosofia este imaginea gradului de înălțime la care s'a ridicat spiritul unui timp în tendința lui de a cunoaște și simți existența totală. Ea reprezintă caracterul lui specific, mai mult decât celelalte elemente. În acest sens filosofia este o activitate care a avut simpatia și prețuirea unanimă. Discreditul ei a început din momentul în care s'a lansat în arbitrar, când a devenit opera unui spirit individual pur, fără controlul și documentarea celorlalte discipline. Filosofia abstractă a unor sisteme ca și filosofia subiectivă a vieții au greșala comună de a fi opera unor oameni cari au voit să se folosească prea mult de materialul propriului lor spirit disprețuind aportul necesar al altora. Exagerările spiritului personal au făcut filosofia o disciplină a visului, vecină cu poezia, care este incapabilă să fundeze adevăruri și practici general acceptate. Individul este liber să caute pe cont propriu adevărul. Șansa de a-l găsi este rară. Adevărul lui va fi personal și incidental. Marca adevărului este generalitatea și acordul comun asupra valorii lui. Gândirea individuală este anarhică fiindcă nu vrea să depindă de nimic. Adevărata gândire filosofică este de esență colectivă în sensul că reprezintă o sumă de adevăruri obținute prin colaborare. Filosofia subiectivă are evidențe incontestabile din punctul ei de vedere. Dar aceste evidențe nu mai sunt valabile când este vorba de a stabili valori comune. Dela filosofia subiectivă la cea „obiectivă“ este trecerea dela o evidență mai mică la o evidență mai mare. Prima privește spiritul individual în ermetismul său personal. A doua consideră spiritul ca realitate integrantă a unei comunități spirituale. Perspectiva filosofică este alta iar valoarea adevărului se schimbă.

II.

Academismul filosofic este din acest punct de vedere rău înțeles și aspru criticat. Prin prizma unei filosofii facile cu pretenții de a se alimenta din sursele directe ale vieții, mulți consideră academismul ca o non-filosofie, ca un spirit filosofic degenerat. Cărțile de filosofie cu citate și documentări bibliografice, cărțile de erudiție istorică sau de vocabular, sunt privite ca exemple de caducitate evidentă. Tânăra generație dela noi are mitul atitudinilor personale. Ea lasă la o parte filosofii vechi și sistematice, reclamând dreptul la creația directă.

Eroarea acestui punct de vedere se întrevede ușor prin considerațiile făcute mai sus. Filosofia universitară, academismul și pedantismul erudit au multe exagerări uneori,

dar ele nu pot fi privite ca un scop în sine. Ele sunt simple mijloace — și singurele mijloace — pentru a lua contact cu problemele filosofiei. În universități nu se face o filosofie liberă ci o filosofie exactă și controlabilă, unde se înfățișează cu precizie problemele gândirii și atitudinilor filosofice. Cărțile de filosofie universitară au același caracter nu numai la noi dar în întreaga lume. Este acesta un motiv de infecunditate creatoare? Este o dovadă de lipsă a simțului filosofic? Uneori se poate afirma acest lucru, dar în general problema se pune astfel.

Oricine începe a manifesta un interes pentru problemele filosofiei nu poate găsi mai bună indicație decât în filosofia constituită până azi. Există o tradiție filosofică cu care omul trebuie să ia contact de aproape pentru a înțelege natura gândirii filosofice. Problemele pe cari omul de azi și le pune în fața vieții au fost puse deja de mult de către filosofi cari le-au dat soluții variate. Omul nu descopere lucruri cu totul noi în fața cărora el trebuie să ia o atitudine. Gândirea constituită până azi este o dovadă a atitudinilor posibile și firești. Dacă fiecare generație ar trebui să-și facă filosofia ei cu totul nouă, gândirea s'ar pulveriza într'un atomism istoric fără ieșire. În realitate gândirea se constituie printr'un act progresiv. Fiecare generație aduce un aport gândirii filosofice dar care nu este fără legătură cu trecutul și nici fără sugestii pentru viitor. Prezentul filosofic este totdeauna o punte de legătură între o tradiție de gândire și un stimulent pentru noi atitudini. O generație moștenește un limbaj filosofic, o precizie din ce în ce mai sporită în felul de a gândi realitatea, o indicație în cunoaștere și acțiune. În filosofie aportul trecutului este imens și mult mai valoros decât în celelalte discipline. Nicăeri determinismul trecutului nu este atât de accentuat. Ceeace unora li se pare nou și evident a fost demult cercetat și remarcat în istoria filosofiei. Revoluțiile totale în filosofie sunt verbale iar nu reale. Fiecare filosofie a fost preparată de antecesorii. Kant vorbește cu o infinită admirație de predecesorii săi. Schopenhauer la fel, manifestându-și antipatia pentru contemporani. Bergson, pe care multă lume îl crede o apariție nouă, este produsul unei tradiții filosofice care datează de o sută de ani, dela Maine de Biran. Toți filosofii cari au marcat o etapă în gândirea omenească au fost produsul unei tradiții pe care ei au utilizat-o pentru o filosofie nouă.

Academismul filosofic al universităților vrea să dea gândirii acest prețios sprijin al tradiției. El nu este un formalism pentru el însuși, nu este un istorism pedant, fără simțul creației, ci rezultă din necesitatea de a se atașa unui trecut de gândire, pe care o disociază prin analiză pentru a-i stabili elementele și conexiunea lor organică. Ce sunt celebrele teze de doctorat în Franța cu luxul lor de documentare bibliografică și critică, decât tendința de integrare într'un curent de gândire bine studiat, la care se adaugă un nou punct de vedere propriu? Forța filosofiei franceze stă în continuitate. Fiecare filosof continuă opera celuilalt adăugându-i forța spiritului său. Deaceea în filosofia franceză nu găsești sisteme arbitrare și extravagante cari nu se explică prin nimic. Totul se atașează tradiției nu din lipsă de talent filosofic ci pentru a da gândirii un punct sigur de evoluție.

Creația filosofică nu iese cu nimic diminuată din această colaborare cu trecutul. Progresul este inerent unei gândiri active. Filosofia fiind creația vieții, evoluția acesteia implică progresul celei dintâi. Fiecare timp răspunde cu originalitate problemelor pe cari le pune viața. Dar aceste răspunsuri au o ordine și un sens. Individul implicat într'o comunitate spirituală este solidar cu întreaga ei realitate. Răspunsul său are un sens care-l depășește individualitatea sa particulară. Filosofia nu este anarhică, nu este legată de natura unui individ ci al unei comunități. Individul face parte dintr'un sistem de gândire care-l depășește prin trecut și prin prezent. Originalitatea sa este originalitatea vieții la un

moment dat. El acceptă date și realități pe cari nu le-a creat, ci le-a găsit deja constituite. Omul nu poate gândi în forme și într'o limită cu totul nouă. El se folosește de tradiția existentă, la care se atașează în mod necesar. Totul este legat în procesul creației sale. Cine vrea să fie personal, deosebit cu totul de ceace a fost și de ceace este, ignoră ființa sa spirituală și datoriile elementare ale gândirii. El va face o filosofie a existenței sale solidă, a destinului său pierdut, nelegat de nimic prin propria sa eroare. Filosofia autentică este aceea care găsește legături vieții, care afirmă solidaritatea existenței în spirit și acțiune.

Filosofia subiectivă, a „atitudinilor personale“ atât de savurate de tânăra noastră generație este fructul unui individualism nejustificat. Această generație nu vrea să se simtă legată de nici o tradiție ci își afirmă propria sa existență care nu depinde de nimic. Ea fuge de universitate fiindcă nu găsește „numere“ interesante, nici amestecuri bizare de subiectivitate lirică și reflexiune indoeinică, de care sunt pline unele cărți de actualitate. Ceeace o interesează este opera filosofică întru cât exprimă pe autor în particularitatea sa individuală iar nu un gen de gândire valabilă pentru ea însăși, fiindcă s'a constituit printr'un examen al realității. Demonstrațiile nu o interesează, sprijinul citatelor este un balast plictisitor. Ea vrea adevăruri intuitive sesizate în conștiința imediată. Deaceia, această filosofie nu poate servi ca punct plecare unei gândiri fiindcă ea însăși nu este decât produsul unor oameni cari se abandonează în paradoxe și preferințe subiective, înlocuind ideile cu vorbe iar adevărul cu metafora.

Filosofia este fără îndoială o operă cu un reliefat coeficient personal. Ea nu acceptă datele simțului comun fără un examen prealabil. Descartes a fixat cu precizie poziția filosofului în fața problemelor și el este punctul de plecare al individualismului filosofic. Dar spiritul cartesian a deviat enorm ajungând adesea la anarhie și subiectivitate. Individualismul filosofic nu se poate confunda cu dreptul la confesiune și lirism iar opera sa nu poate fi de înclinație personală. Filosofia — în accepția ei justă — pune probleme, aduce concluzii și rezolvă anumite lucruri. Ea numără rezultate în activitatea ei și nu se limitează a deschide etern, probleme irezolvabile. Filosofia nu-și poate însă împlini misiunea prin anarhia individuală. Ca și știința ea are nevoie de noțiuni, concepte și postulate asupra cărora trebuie să fie un acord cât mai general. Un acord perfect este imposibil, din pricina condițiilor esențiale ale existenței omenești. Filosofia este un fruct al unei colaborări colective. Ea trăește strâns legată de experiența generală a vieții și de realitatea socială. Ea este o tendință de a constitui adevărul prin colaborarea spiritelor între ele. Gândirea și acțiunea individuală este solidară de gândirea și acțiunea tuturor. Adevărul se crează progresiv prin această solidaritate. Cum a demonstrat foarte pătrunzător André Lalande — unitatea spiritelor nu este la început ci la sfârșit. Progresul cunoașterii omenești postulează o unitate ideală în care să se confunde spiritele individuale.

III.

Sursa creației filosofice este în fondul irațional al vieții. Filosofia nu este opera gândirii reci care contemplă realitatea, ci al vieții care vrea să desvăluie misterul care o înconjoară. Elanul metafizic este la rădăcinile vieții. Neliniștile lui cer răspuns unor eterne întrebări chinuitoare.

Metodele prin care omul răspunde problemelor vieții prin filosofie sunt două: una subiectivă, vecină cu arta în care sentimentul personal al vieții este sursa evidențelor, iar alta — impropriu numită obiectivă — prin care omul încearcă a găsi în organizarea lumii expresia unei ordine necesare care se poate explica și justifica. Amândouă metodele își

au neajunsurile lor care rezultă din insuficiențele puterii omenești. Ele nu au însă o valabilitate egală. Soluțiile filosofice nu pot fi puse pe același plan fiindcă ele nu reprezintă același grad de probabilitate.

Felul în care filosofia subiectivă răspunde problemelor existente este cu totul nesatisfăcător. Ea nu răspunde nici exigențelor vieții nici ale gândirii. Refuzându-se examenului și mărginindu-se la afirmații pe bază de evidențe, ea alunecă în paradox și arbitrar. Deși se reclamă dela viață, metodele ei se întorc împotriva vieții. Viața este elan și solidaritate. Necesitatea sa profundă este în tendința spre unitate. Filosofia subiectivă este afirmarea unui individualism particularist. Viața impune omului legături cu universul și cu comunitatea pentru a se regăsi în unitatea la care aparține prin ființa și destinul ei. Filosofia subiectivă desface pe om de univers și de societate, lăsându-l singur cu personalitatea lui care nu depinde de nimic. De aici tristețea și scepticismul acestei filosofii. Ea este fructul celor cari se abandonează hazardului, a celor cari vor să găsească totul în ei înșiși și refuză un punct de solidaritate cu alții. Melancolia și desperarea rezultă în mod fatal din izolarea individuală. Anarhia tinerei generații bucureștene rezultă din refuzul de a se integra unui sistem de valori colective. Divagațiile ei o pun în afară de viață și de datoria de a crea punctele de existență ale comunității spirituale românești. Acolo unde tradiția este insuficientă este nevoie de un efort nou pentru crearea cadrelor pentru existența actuală. Această creație nu se va obține însă niciodată prin izolare și preocupări individuale ci printr'un efort de realizare colectivă al spiritelor. Gândirea filosofică nu se poate defini decât prin raportul ei cu comunitatea și prin caracterul obligației colective al adevărilor sale.

În starea anarhică a spiritelor românești nu se poate vorbi de creație filosofică. A crea înseamnă a simți puternic viața și a avea conștiința unei direcții. Singure popoarele mari au creat o filosofie. Popoarele mici, cari au dus o existență meschină de-a lungul istoriei n'au putut da expresie sufletului pe care-l purtau. Renăscute recent la viață, aceste popoare își tatonează drumul existenței. Lipsindu-le tradiția, ele împrumută o tradiție streină. Noi suntem, un exemplu tipic în această privință. Filosofia noastră neputându-se alimenta dintr'o tradiție de gândire proprie se confundă cu problemele filosofice streine. Procedul este firesc și imposibil de evitat. Eroarea noastră este însă în metodă. Noi nu ne atașăm unei filosofii care corespunde nevoilor noastre de viață și nu observăm o linie de continuitate în această filosofie. Contactul românesc cu filosofia este întâmplător. Unii adoptă filosofia franceză, alții germană, alții americană. Există un conflict între generații pe tema izvoarelor de inspirație ale filosofiei. Elevii nu mai continuă pe profesori fiindcă găsesc alte surse mai convenabile și în sânul aceleiași generații se întâlnesc tendințele cele mai contradictorii. La noi domnește un arbitrar general în preferințele filosofice, iar eforturile cari ar putea fi fecunde prin unire se cheltuesc în direcții divergente. De când există, filosofia românească este un etern început. Nu s'a putut stabili nici o tradiție și nici o continuitate.

În atmosfera vieții noastre naționale, filosofia subiectivă ocupă o poziție care sporește deficitul nostru spiritual. În locul unei filosofii reclamate de poziția noastră istorică — filosofie a creației și solidarității spirituale sprijinită pe valori comune — înclinațiile subiective ne dau o filosofie a anarhiei și nefecundității practice. Noi căutăm o direcție de viață și nu găsim în tânăra generație intelectuală decât abandonarea subiectivă în confesiunea de foileton, nu găsim decât aventura anarhică a lipsei de valori de conduită. Această filosofie a sensibilității obosește face iluzie unora, cari cred că este o creație, când de fapt este o adaptare mecanică a filosofiilor crescute la periferia culturilor mari.

Eu nu reclam o filosofie naționalistă, subordonată nevoilor momentului. Dar pornind

dela convingerea că filosofia este solidară cu viața istorică, reclam o filosofie a vieții care însemnează progresul și unitatea acesteia iar nu descompunerea ei. Filosofia nu este o activitate gratuită în sensul că n'are nici o tangență cu realitatea sensibilă. Ea este desinteresată în sensul că afirmațiile ei au un raport de necesitate intelectuală independent de nevoile imediate. Filosofia este interesată și utilă pentru viața considerată ca totalitate. În acest sens și știința și arta sunt interesate. Omul caută adevărul pentru a-și da seama de natura lumii în care trăește. Este o necesitate profundă a ființei lui de a se regăsi în ansamblul vieții și a-și fixa un rol și un destin. Filosofia este creația acestei nevoi profunde a vieții care-și caută legătura cu totul. Deaceia filosofia nu este o activitate indiferentă și nu poate fi construită oricum. Ea implică responsabilități pentru viață în general. O filosofie de sofisme distruge spiritul și viața. Spiritul filosofiei individualiste este deprimant fiindcă nu dă vieții satisfacțiile profunde de solidaritate pe care aceasta le reclamă. Ea este o satisfacție pe care și-o ia în fața vieții orgoliul individual iar nu o nevoie de a găsi un adevăr general. Valorile comune născute din colaborarea spiritelor, nu sunt din domeniul ei.

Concepția aceasta, cu toată aparența de reacționarism pe care o impune la prima vedere, este de fapt progresivă și fecundă. Noi nu voim o filosofie oficială, la îndemâna statului sau dominatorilor zilei, fiindcă convingerea noastră profundă este că statul și societatea actuală este cu totul condamnată prin epuizarea tuturor valorilor ei. O încercare de a o salva este o dezertare dela datoria de a construi o viață mai bună. Filosofia noastră este pentru un timp care trebuie să vină nu pentru cel care există. Socotesc că filosofia subiectivă este creația intelectualilor dezorientați la sfârșitul lumii burgheze, cari sunt incapabili să urmeze direcția nouă de viață. Sensul colectiv pe care-l dau gândirii filosofice este semnul unei societăți care se naște. Filosofia subiectivă este în afară de viață și de drumul ei actual spre o nouă formă de realizare. Divagațiile ei sunt semnul dezordinii și descompunerii unei lumi care se duce iar nu fermentația unei lumi care se naște.

Redusă la corpul ei de afirmații teoretice, filosofia subiectivă este puțin lucru. Subiectivitatea ei nu se poate condensa în idei și nu rezistă unei analize severe.

Dar filosofia subiectivă are o valoare simbolică. Ea este un semn al anarhiei generale care domină în viața românească și un indiciu al falsei noastre vitalități spirituale într'un moment de dezorientare și abandonare colectivă.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E U N P Ă S T O R N E P R E D I C Ă

O întâmplare de un singur om la care nu se puteau adăoga martori și probe concrete, a biruit în zilele de lipăr ale acestei veri, toate îndoelele noastre, a refăcut strălucirea altarelor și ne-a ridicat ochii cu care de mult nu mai știam să privim în albastrimile înaltului.

A fost de bună seamă o minune, o minune ade-vărată în satal Maglavit, care a început cu'n cioban și se termină astăzi cu sute de mii de creștini, ce se înghesuie să răspundă la chemarea omului simplu și fără carte, care dacă n'a existat pentru rosturile noastre sociale, a fost totuși păstor de oi, adică mai mult de cât putea să fie altfel.

O poveste intimă, trăită numai de el și spusă fără meșteșug, ba cu vorbe șchioape și oloage și-a fost destul — iată — ca să ridice munți de credință cum nu s'a mai pomenit.

Așa dar, minunea nu mai poate fi pusă în discuție. Dumnezeu a fost pe pământul nostru... în câmpia românească și a rămas — precum se vede — să facă popas lung, în inimile spălate de botezul ortodoxiei noastre. E poate un semn care ne spune că-i sântem aproape dar ne vrea și mai mult. Oricum taina asta comunicată ciobanului Petre Lupu, simplu până aci ca un bolovan de pământ, mărturisește profunzimi mari, despre sufletul unui neam îndrăgît de cruce. Merge spre rădăcinile mitului creștin, crescut pe pământul acesta care, de bună seamă poartă pecetea credinței noastre și umple de duh seva ce hrănește rodul brazdelor și al grădinilor.

Pentru inima de român în care svăcnește sângele celor dintâi veacuri de creștinism, peisagiul țării noastre și viața ce se urzește în natura ei, răspund văpărilor sale lăuntrice prin cauze și aspecte de colorit creștin.

Când te risipești singur în vraja acestui necuprins simț uneori că ceva nestăpănit te îndeamnă să cauți în zări chipul lui Dumnezeu, pe care nu-l afli neputința ochiului, înțelegi că trebuie totului. Numai așa îmi lămuresc poemul de viziune evanghelică al d-lui Nichifor Crainic „Iisus prin grâu” în care ochiul inspirat de o covârșitoare trăire sub farmecul

mistic, a dat trup înfiorării lanurilor noastre, iar din cerul românesc a făcut cupolă de mănăstire :

*«Prin grâul copt, pe unde-aleargă
Șerpuitoarea mea cărare
Mi s'a părut că treci Iisuse
Precum treceai în vremea ceea,
Gustând din mers prietenia
Pescarilor din Galileia.*

Sublimă întrupare care leagă pământul nostru cu înălțimea zărilor și sufletul cu pogoarele sub semnul luminos al crucii. Eu gândesc că în momentul când acest genial poet a fost fulgerat de imagina poemului său, a zărit nevăzutul aeeva, că prea e o armonie de extaz, peste motivul doctrinar ce se afli în esența lui.

Dar cu această viziune poetică, d-l Nichifor Crainic a definit sensibilitatea reală a unui neam care este titularul celor mai mari îndrăseli metafizice. Iată : astăzi țara toată e răscolită de un svon cum n'a mai fost altul, de o minune a cărei înfăptuire eu cred că nu putea să-și aleagă alt loc pe obrajii planetei noastre. Undeva, unde pământul ei bun închide geană de margine, în fața unui șarpe de apă, în șesul Otteniei dragi, în lunca satului Maglavit — despre care știau mai multe păsările văzduhului — într'un amurg neștiut de nimeni, s'a întrupat Dumnezeu din lumină și azur. Și n'a mai venit cu Sfântul Petre cum grăesc fundurile vremii, ci singur, că Petre era păcurar rămas printre noi și pe el l-a căutat.

Trei căi au spart trei amurguri.

Pe ele a venit totdeauna ori Dumnezeu, a spus cuvânt înfricoșat celui ce și l-a ales, și-a mers cu el la târlă printre oile care au ridicat priviri de smerenie, spre cerul ochilor săi. Ciobanul surd și mut — dece l-a căutat oare tocmai pe el să-i fie purtător de cuvânt? — a spus taina celor trei amurguri — minunile — și s'a ușurat. Svonul s'a risipit pretutindeni cu aripi repezi, înfimele sgduite de uimire s'au desfăcut ca jarul în care cineva suflă să-l înțească bine, căci astăzi pelerinajul întregii țări, mărturisește cu tărie adevărul ce s'a încheat sub cerul Maglavitului.

Oricare vor fi judecățile celor ce umblă cu tiparul omului în buzunar și visează că în secretele vieții într-o biată eprubetă -- poeți deci și ei, -- nu va putea nimeni argumenta altfel decât grăiește instinctul întregului popor fiindcă instinctul acesta e axa cea mai sigură din timpuri mult prea străvechi. Poporul pricepe nemăsurat mai bine tainele credinței lui, ceea ce nu se poate întâmpla cu învățatul care s'a așezat peste marginile ei. El trăiește în mijlocul minunii ce se înfăptuiește clipă de clipă sub ochii săi și dacă partea de suflet pe care unii cărturari ar fi dorit-o goală, poporul a umplut-o cu numele lui Dumnezeu, la lucrul acesta l-au îndemnat cauze adânci și toate resorturile vieții sale din lăuntru și din afară.

N'a venit, deci, ciobanul Petre Lupu să facă o creștătură nouă pe un altfel de suflet, ci să împărtășească o revelație cu care Dumnezeu a căutat -- prin el -- frunțile noastre, chemându-ne mai aproape de sine. Așa dar, e socoteală a noastră, a celor care purtăm blazonul unui botez și „năzuim un colț de cer, în țara lui Lerui-Ler,” cum ne-a tălmăcit vrerea tot poetul atât de scump nouă: Nichifor Crainic.

* * *

Pentru cine-i sânt familiare căile credinței, va înțelege de ce plecând spre Maglavit, am avut emoția unei călătorii ce se anuța unică și cu direcția mai mult spre slăvile înaltului, decât spre o margine de șes.

Ne îmbia aerul unei dimineți melancolice care povestea despre o vară ce stă să plece, cătunele pe care ochirile reperi din goana mașinii le simțeau goale de stăpâni, dar mai mult și mai mult, drumurile care duceau țara premenită în straie noi să se închine la locul minunii. Rămăneau în urmă țărânilor și plugurile pe răzoare, rămănea munca lăsată neisprăvită, toate încremenite de umirea zorului care punea pe drum lung, toate vârstele.

Zoreau boii să-și ducă stăpâni bolnavi la tămăduire și nu mai suspina nimeni, căci miercuria aceea semăna cu o zi de mare sărbătoare.

În Maglavitul dorit ca o taină dincolo de mersul firesc al drumului, mulțimea umplea ulișile ca o revărsare de ape. Ne-am strecurat cu anevoie până la casa ciobanului -- unde e bine să știe toată lumea: cad rangurile cele mai de sus, iar inima bate altfel decât până aci -- și mai greu ne-a fost până am isbutit să călcăm peste pragul odăii în care se afla. Era lume destulă ș'aci, dar oricare ar fi știut dela cea mai fugară privire, că ciobanul Petre Lupu n'ar fi putut fi altul decât băețandru acela slab, cu ochii mari și plini de muștrări, cu chipul învăluit de-o tristețe aspră în care răspundea suferința celor umili și buni. Simplu în toată înfățișarea lui de păstor, avea totuși aerul aristocratic al omului concentrat de sevă spirituală. Când a început să vorbească deși defectul de exprimare punea oarecum piedici în calea înțelegerii noastre, am simțit totuși cu înffiorare, ceea ce

suferința lui ne desvăluia. Erau toate păcatele și răutățile noastre răscolite cu un deget de amenințări grele.

— Eu n'am umblat! N'am fost nicăierea și le știu pe toate cum sunt. Nu se mai poate...

O să ne ia pâinea...

Ciobanul vorbea în fraze scurte, în propozițiuni și le pronunța cu vifor. Cum îl ascultam, am înțeles că el este în mijlocul nostru o conștiință luminată subit, ca cineva care s'ar fi trezit după un somn de veacuri, în vuetul zilei de azi. Defectul de pronunție punea la fiecare vorbă un ecou jalnic. Ciobanul suferea. Și poate dacă ar fi avut limba deslegată, n'ar fi fost atât de impresionant. Mă gândeam dac'ar fi fost în locul lui un altul subțiat de cultură, cu siguranță că n'ar fi putut rezista. L-ar fi copleșit atâta revărsare de lume, iar complicațiile sufetești stărnite de atâta răspundere l-ar fi răpus. Petre își privea turma cum învățase în ciobănia lui. Nu-l măgulea nimic și nici pe departe nu era uitat de ce se întâmpla cu el.

Conceptul lui despre lumea deapoi pe care și l-a făurit fără să aibe cunoștință de cele pe care le-au întocmit marii iluminați, ni l-a reprezentat schematic pe hârtie. Am desenul sub ochi și socotesc că poate constituit pentru oricine lucru de adevărată minune, modul în care închipuirea lui de om trăit în pădure a construit c'o logică uimitoare planul lumii de veci, deși atunci luase în mână creionul pentru prima oară.

L-am lăsat ca să nu-i mai răpui din timpul de odihnă și am plecat la cruci. Spre locul acesta de ieșire din sat, drumul ia pieziș și se adâncește între două maluri uriașe ca'ntr'o strămoare plină de umbre, de simți cu adevărat că pe-aci se trece în alt țărâm. Am cotit pe lângă locul Maglavitului, care nu-i altceva decât o răsturnare de cer la marginea lunei și după un drum anevoios am ajuns acolo unde se desfăcea un loc luminat sădit pe toată întinderea cu o pădure de oameni.

— Aici e la buturugi, ne-a anunțat călăuzul nostru un copilăndru de vre-o doisprezece ani. Era în toată privescarea de-aci, ceva de evanghlie, ceva de lume care nu mai aparținea pământului. Trei cruci acoperite cu icoane, mărturiseau locul unde-a coborât Dumnezeu, iar pe o vatră circulară, ardeau lumânări puse cu brațul ca'ntr'un foc de nuele, unind dogoarea lor cu fumul de tămâie care se ridica de alături și ne învăluia cu un miros tare de par'c'am fi plutit în nouri.

Aici nu mai erau ranguri. Căci de cum ai intra în mulțime, par'că simți nevoia să te cercetezi dacă nu ai vr'un betesug, să treci alături de fratele tău schilod și să te rogi ca și el.

Dogoarea ne topea creștetele. Par'că în locul acesta deschis, se vărsa tot soarele care nu putea pătrunde în zăvoitul Dunării.

— Uite, aici a fost Dumnezeu!... Și gândul acesta stăruitor, umplea singur și numai el, toată sfera sufletului și nimic altceva nu mai putea reține în clipa care ne ținea înșipși în fața crucilor.

Și tabloul bolnavilor! Un colț de vis înfricoșător! Suferința grația căci prin ochi ce nu mai vedeau, prin glasuri fără ecou și membre ciunge, prin trupuri schifoade și ntepenite adunate la rădăcinile crucilor să se atingă măcar de-o muchie într'o sforțare de nădejde tămăduitoare. Ne-am amestecat printre pelerini să culegem din ochii lor adevărul minunii. Dar unde s'a mai pomenit atâta neclintită credință? Și pe când ascultam mărturisirile lor despre multele vindecări miraculoase, cineva a strigat:

— Vine sfântul.

Mulțimea a căzut în genuchi ca o turmă lovită de bici, iar ciobanul sărind din mașina care-l adusesese, a trecut ca'n zbor printre ei, chemându-i cu blândețe:

— Haideți, măi fraților, haideți..

Miile de suflete spre omenire, cu ochii în zare, purtați de năluca ciobanului. Petre s'a ridicat deasupra lor la tribuna de unde nimeni altul nu-l va putea întrece în cuvânt și cu grai deslegat a început să predice sub ploaia de lumină a unui cer înfierbântat.

— Măi, fraților, să vă pocățiți, că e rău pentru voi!.. Ne ia munca și hrana de la gură... Nu vă uitați la bogății... Voi nu vedeți? N'ai cu ce să ții o vacă, n'ai cu ce să ții o oaie, ..n'ai cu ce să ții copilul... Să vă pocățiți, să vă rugați la Dumnezeu! Era atâta muștrare în glasul lui s'atâta durere, de par'că prin el răsbea suferința din toate inimile care-au suferit de răutatea altora. Mulțimea plângea. Plângea nevinovată și se ruga de fertare.

—...Dăm bătrânii afară din casă... Nu ne mai plac frații noștri. Sunt numai contrelii între noi... Sântem dușmanii unii altora... Să ne unim cu neamul nostru. Să ne pocăim fraților, că e rău de noi. Și Ciobanul întinzând mâna spre zare, chema pe cei rămași în urmă:

— Hai, măi fraților! Veniți măi tată!..

Jarul mulțimii creștea tot mai mult. Plânsul acesta enorm care sguđuia miile de piepturi, semăna cu o răscolire a pământului. Iți venea să te'ntrebi: de ce plâng aceștia, dar lămurirea era în însăși vorba ciobanului, atât de des repetată: «e rău de voi măi fraților!» Ere un viespar de lumină și căldură uci-gătoare și omul către care se'ncordaseră gânduri de mântuire, arunca tot mai aspru cuvântul din amvon.

— Să vă spun despre Dumnezeu... Și a început să povestească minunile. Petre Lupu înfățișă lucrurile ca și cum ar fi avut viziunea în față. Era transigurat și vibra. Simțea că nu vorbește un om ci o stâncă de mare tărie care căpătase glas să spună ceea ce ochilor noștri li se refuză. Mai meșter decât toți meșterii cuvântului, ciobanul făcea o împărtă-

șanie care nu mai era omenească, iar ochii lui priveau drept în cugetele noastre. După ce a povestit întâlnirile toate în chipul curgător și plastic, cu exprimare clară, a trecut la tabloul păcătoșeniei omenești, unde a găsit suficiente motive de înrăire, apoi întinzând brațul spre mulțimea a lăsat asupra ei o 'ntrebare ca un trăznet cu bubuituri și frângerii repetate.

— Mai faceți ce-ați făcut până acum?

— Nu mai facem, nu mai facem!... Le mărturisea mulțimea într'un plâns de hotărâtă pocăință. De trei ori a pus întrebarea în acelaș ton agresiv, și apoi a'nceput se se roage:

— Doamne iartă-i! Doamne iartă-i!..

Eterizat, ciobanul căuta spre mulțime cu o tristețe sfâșietoare. Expresia aceasta și glasul care nu mai era înfirm acum când arunca în noi poruncile lui Dumnezeu, erau deajuns ca să dezarmeze sufletul cel mai împietrit de necredință. Ciobanul umil cuvânta cu un duh de autoritate nemaî văzut. Vorbea rar și tănguitor când prevestea zilele de pedeapsă ce vor veni ș'agresiv când descoperea răutățile lumii. Rugăciunea lui, care exprima jicnirea omului de cea mai înaltă ținută morală, rostogolea ca o fășnire de apă vie și cotropitoare, o răsvrătire a binelui împotriva domniei păcatului.

Țărani și cărturari, rămăsesem în fața lui inimi deopotrivă de goale și vinovate. Ne-o spunea ciobanul și o simțeam toți, căci prin miracolul vorbirii lui ni se deschiseseră tainele, ce aruncase în balanță fapta de totdeauna a fiecăruia și se văzuse cât cântărește. El ne dăduse măsura de judecată și înțelegere a ceea ce suntem.

După ce a coborât din amvon, a plecat la stână unde se făcea slujba religioasă. Dar era cu neputință să înoate prin mulțimea ce se înghesuia să-i primescă binecuvântarea. Mâini și buze arse de dogori, se avântau în oarbă întrecere, ca să-i atingă măcar vestmântul. Cei care nu isbuteau, sărutau pământul unde călca opinca ciobanului. Nu se mai pomenise atâta lăcomie sfântă ca la oamenii aceștia.

Dar atâtea minuni și tot veacul de viață spirituală pe care l-am trăit în cuprinsul unei zile, cer multe pagini ca să fie povestite și date cu fiorul ce-a clo-cotit în mine. Notez, însă de-aici, dela cea mai înaltă tribună a gândirii și simțirii românești, minunea în toată sublima ei ramificație și trimiț ciobanului ieșit din inima neamului nostru, cuvânt de închinare în fața spuselor lui și de totală adeziune la agresivitatea cu care biciuiește păcatul.

* * *

În sfârșit, la căpătâul zilei cu arșița, a venit și scăpătatul, după atâta vibrație. Am apucat drumul întoarcerii spre casă. Mergeam tot atât de anevoie ca și la venire, târând pulberea după noi, sau înotând prin valurile ridicate de alții. Căruțele cu pelerini intrate pe ulița satului nu se mai sfârșeau, ve-

neau una după alta, înghesuite ca la târg și oameni erau toți cuprinși de uimire. A doua zi era tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul!

Am ieșit la drumul larg. Și cum ne uitam în urmă, Maglavitul rămânea ascuns la cotitură, în umbra pomilor și a șesului înclinat. Lunca unde fremătau miile de suflete care comunicau așa cum nu s'a mai întâmplat de veacuri, cu Dumnezeu, se ascundea tot mai mult ochilor noștri și numai un soare purpuriu puneă cununii pe frunțile celor bolnavi și mângâia desigur, chipul trist al ciobanului, care și'n clipa asta cuvânta:

— E rău de voi, măi fraților... va fi zis el. Și mulțimea întinzând brațe de iertare, se va fi rugat, plângând plânsul acela al tuturor vârstelor amestecate, pe care și'n drum îl vedeam cu înflorare în fața ochilor mei.

— Pocăiți-vă, fraților!...

— Ne pocăim, ne pocăim!...

— Doamne iartă-i!...

Ecoul acesta era'n urechile și inimile noastre și alături de el se ridica semnul de întrebare al ceasului de mâine. Maglavitul rămânea tot mai în urmă... Dar pe drumul ce se desfășura înaintea noastră, zoreau miile de pelerini ca la o nuntă de crai, sau ca la o înmormântare — tot una — și parcă ne apropiiau și pe noi de locul de care ne depărtăm.

Eram osteniți de atâta plecare și ne venea s'o luăm îndărăt cu carul acela tras domol de niște Miorcani cu ochi mari și blânzi, care poate vedeau undeva, în zarea ce rămânea în urma noastră, o coborâre din slăvile cerului a unui nour de mătăasă și-o mână de tată sfânt, care chema cătunele toate la iertare și tămăduire.

Apusul ne îneca privile ce rămăneau înapoi, mereu înapoi... PAN. M. VIZIRESCU.

MAGIE ȘI DESCÂNTEC *

Folklorul nostru oferă semnificații care-ți smulg concluzii neașteptate. Mă gândesc în deosebi la *descânțele*, acest curios gen literar, care coboară — fără îndoială — din magia păgână și care totuși, aduce atât de puțin cu ea. Căci întrunite în structură și mai ales în sensul lor, descânțele nu sunt prea păgâne, pentru că ceea ce au păstrat ele din magie, este tocmai un element spiritual, care-a fost ușor convertit.

Magia poate fi considerată pe două planuri: *teoretic* și atunci e știință, *practic* și atunci e artă sau vrăjitorie. Ne interesează aici doar magia științifică.

La rădăcina magiei stă legea așa zisei simpatii universale, care se sprijină pe următoarele două principii: *al similitudinii*, în virtutea căruia ceea ce e similar se atrage și această atracție este atât de puternică, încât adesea un efect ajunge similar cauzei sale și *al contactului*, adică lucrurile care s'au atins cândva continuă să lucreze unele asupra altora, chiar când contactul încetează. Altfel spus, magia simpatică este *homeopatică* și *contagioasă*. După ce face această împărțire în monumentală sa *Le rameau d'or* J. G. Frazer afirmă că „magia este o falsificare sistematică a legilor naturale, un ghid înșelător în viață, o știință mincinoasă, precum și o artă stearpă”. Să observăm însă că nu este numai atât. Frazer ocolește tocmai ce este just și fecund în magie. Căci ce este această *simpatie* de care am amintit? Este elementul care justifică magia și-i dă sens, este o realitate cosmică, în virtutea căreia omul se simte înfrățit cu restul universului și căreia noi îi zicem *solidaritate cosmică*. Este singurul punct în care descânțele se întâlnesc cu magia, în ciuda tuturor celor ce vor să vadă în aceasta din urmă, o reeditare a celor dintâi.

Magia nu este deci numai o minciună stearpă — decât doar ca expresie — ci și o justă intuiție a unui adevăr spiritual. Iar descânțele furând magiei numai acest miez spiritual și-l-au crescut; să vedem cum?

Așternute ca punte mântuitoare între suferința românului și îndurarea lui Dumnezeu, descânțele — în care acea solidaritate cosmică e smulsă de sub tutela omului și este împinsă sub tutelă divină — și-au uitat aproape cu totul originea păgână. Împinsă, cum am spus, sub tutelă divină, solidaritatea aceasta cosmică devine *iubire*, ca o caldă coeziune între cer și pământ. În apele adânci și limpezi ale acestei iubiri și'n însetarea omului după ea, trebuie căutată rădăcina străfundă a descânțecelor.

Articulate din necesități stricte și spirituale, sub zodie creștină, nimic prea bizar nu strămbă sensul lor înalt. Căci în esența lor, descânțele sunt rugăciuni. Sunt punctul unui prisos de religiozitate.

Intr'adevăr, clocotul religios din ființa neamului nostru neputând fi epuizat prin mijloacele consacrate în biserică — atât de mult încătușate de vitregia istorică — și-a căutat ieșiri lăaturalnice, vărsându-se în descânțele, superstiții și'n tot folklorul. Și cu cât aceste încătușări au fost mai de fer, cu atât religiozitatea literaturii populare se simte mai nestăpânită. E concludent, în această privință, faptul că folklorul provinciilor alipite, în care opresiunea religioasă s'a desfășurat cu neostenită barbarie, atinge tensiuni spirituale și accente de pietate abia întrevăzute în folklorul vechiului regat.

Descânțele sunt deci o manifestare piezișă a unei puternice încordări religioase și de aceea oferă un vast câmp de înoiri sufletești. Așa dar, masiva lor religiozitate nu-i întâmplătoare; ci în acest punct trebuie căutată.

Pe când magia își rotunjise o lume a ei, autonomă, din scaunul căreia comanda forțelor naturale, spiritelor și chiar lui Dumnezeu, descântecelor ingenuche umile sub imperiul Duhului creștin :

Isdat
Nebotezat,
Ieși din inima lui V...
De unde-ai intrat,
Că cu cruce te-oiu boteza
Cu tămâie te-oiu tămădia,
Cu aghiasmă te-oiu spăla,
Cu apă mare te-oiu uda...

Spiritualitatea acestui descântec este mult mai adâncă decât pare. Căci rupte, precum am spus, de păgânătatea magiei, descântecelor au fost investite cu un rost sacru în viața neamului nostru. Au fost puse să tămăduiască metehne, pentru care — nu demult — n'aveam medici. Sensul lor însă nu e strict medical, ci trece departe dincolo de el. Căci ceea ce vrea să fie medical în ele, este cu totul umbrat de sensul lor spiritual. În acest punct, descântecelor au fost capabile de intuiții pe care medicina modernă încă le caută. Dar să nu se interpreteze greșit această afirmație. Vrem să spunem numai, că deși atât de primitive în tehnica și mijloacele lor medicale — au pipăit just realități, care-au început să se impună serios medicinei moderne, afirmând neapărata necesitate a unei terapeutici sufletești în tratamentul boalelor. A fost nevoie să treacă veacuri neștiute pentru ca abia în vremea noastră să apară un Emile Coué să fundeze o școală pe această realitate — coueismul — și să-i dea prestigiu științific.

Rădăcina acestei intuiții trebuie căutată într'o altă profunzime a psihologiei populare, pentru care o boală nu-i numai de ordin fizic, ci mai cu seamă de ordin sufletesc. O turburare corporală presupune neapărat o prealabilă dezechilibrare lăuntrică, provocată, întotdeauna, de un element vrăjmaș omului. Către acest punct țintesc toate descântecelor, vrând curmarea radicală a dezechilibrului amintit. Odată apele limpezițe în adânc, *leacul* lucrează exterior și doar simbolic. Căci :

Isdat
Nebotezat,
Ieși din inimă...

nu este altceva decât o radicală răscolire a unei impurități sufletești, pe care poporul o vrea eliminată, nu prin formule și practici magice, ci prin *cruce, tămâie și aghiasmă*, într'o pioasă atmosferă liturgică, adâncită ortodox de prezența *Maicii Preciste*, a Domnului Hristos, sau a altor figuri sfinte, tot atât de familiare folklorului românesc.

Să nu se creadă că facem apologia descântecelor pentru că le-am dori cât mai actualizate în viața poporului nostru. Ci vrem doar să limpezim o undă din psihologia populară, pe care atât de turbure și fără sens o crede o anumită exegeză, strămbată oribil

de vrute concluzii, care au iertat pe un îmbătrânit filosof și pe un tânăr medic publicist să afirme, acum când realitățile cardinale ale existenței noastre se cer atât de crâncen actualizate, că ortodoxia românească n'are o spiritualitate proprie. Sau dacă o are, este paralelă, dacă nu chiar contrarie naționalității noastre. Invităm pe acești domni, nu să coboare, că n'au de unde, ci să urce pe culmile luminoase ale creațiilor populare, ca să înțeleagă cât de organic se împletește ființa românului cu duhul ortodoxiei creștine.

Să revenim, încă o clipă, la descântecelor, care toate se desfășoară pe linia aceleași liturgice pietăți, cu o cadență interioară adâncită uneori până la misticism. Ritmul lor lăuntric sapă în conștiința populară sonorități spirituale nebănuite, de autentică structură ortodoxă. Prin ce minune s'ar fi putut plămădi această spiritualitate în ființa noastră, dacă ortodoxia nu ne-ar fi fost organică? Să răspundă d. N. Roșu.

Până atunci să ne oprim la încă un descântec. Izbîit de *roșăță*, românul se plînge :

Prea curată și neprihănită,
Maică Fecioară...

.....
Roșăța m'a întălnit,
M'a suflat,
M'a aburit...

Și-i răspunde descântătoarea :

Nu te mai plînge,
Nu te mai tângui,
Că Maica leac din cer
Îți va dăruî.
Puterea ți-a da
Cu apă sfințită,
Cu mir mîruiță,
Ingerilor a porunci
Ingerilor
Sfinților,
Și te-or spăla,
Te-or curăța,
Te-or lumina
Și te-or lăsa
Curat,
Cum Dumnezeu te-a lăsat

Densitatea spirituală a descântecelor, care în locul formulelor magice preferă pe sfinții ortodoxiei, iar peste fermece toarnă *aghiasmă*, aprind *tămâie* și înfig *crucea*, este crescută de atmosfera lor liturgică. Descântecul citat aici, în care *Maica din Cer* poruncește ingerilor și sfinților tămăduirea, este administrat în cursul a trei săptămâni. Luni, odată — Miercuri, de două ori — Vineri, de trei ori — Lunea următoare de patru ori și așa mai departe. Surprindem aici o dozare, acordată perfect cu legile psihologice, care cer — normal — o lentă infuzare a unui element care se vrea instăpănit în suflet. Acest proces se bazează pe legea *autosugestiei conștiente*, de care

este atât de geloasă și pe care o cultivă, totuși, atât de puțin medicina.

În descântece, această — să-i zicem — *profană auto-sugestie*, este convertită în *credință creștină*, căci ele au crescut din adevăr biblic. De vești avea credință cât un grăunte de muștar...

Iar elementele materiale ale unui descântec, combinate, ingenunche imaginația populară, sunt numai

căușe concrete în care se varsă această înaltă spiritualitate. Sparge aceste bizare căușe și dai de duh clocotitor, care a înstăpânit efectiv descântecul în viața poporului nostru.

Și dacă medicina s'ar grăbi să speculeze această străfundă realitate spirituală, care-a dat atât prestigiu popular descântecelor!

N'ar avea nimic de pierdut.

NIȚĂ MIHAI

S A L A Z A R

Păcat că despre fenomenul portughez, despre dictatura catolică a lui Oliveira Salazar nu s'a scris decât o carte mediocră. Un fel de reportaj așos, căznit, superficial și confuz, de penița unui jurnalist dela gazeta din Lisabona „Diario de Noticias”, nu ne spune mai nimic despre profesorul de finanțe Salazar dela Coimbra, despre acest adânc Blaise Pascal portughez, care a izbutit în trei ani să realizeze în peninsula Iberică miracolul unei alte Portugalii din carnea unui popor obosit de romantism, de aventuri, de revoluții și apăsător de o istorie fantastică, supraîncărcată de eroi, de legende și de cuceriri.

Numai prefața atât de agreabilă a lui Paul Valéry și profesiunea de credință a dictatorului însuși, așezate parcă din Lisabona în frunte ca să răscumpere niște pagini destul de slabe, cum spusei, vorbesc mai mult despre primul ministru al Lusitaniei.

Oliveira Salazar, a fost de meserie profesor universitar. Preda științele financiare la Universitatea din Coimbra, iar în orele libere făcea exegeză creștină. A fost deputat și a asistat la o singură ședință a Camerei, ca să nu se mai înapoieze niciodată în Parlamentul democratic dela Lisabona. A fost apoi în 1926 înțins cu sîla, aproape arestat... de un comitet revoluționar al ofițerilor, ca să primească ministerul de finanțe, unde n'a stat însă decât cinci zile, fiindcă a fugit în satul său natal, declarându-se bolnav. Doi ani mai târziu n'a mai putut invoca nici o scuză Salazar. Generalul Gomes de Costa, șeful revoluției, i-a ordonat să revină la conducerea visteriei republicii care luneca spre dezastru. S'a resemnat și, luându-și rămas bun dela studenții lui, profesorul a pornit din nou spre Capitală, ca la tăere... Il aștepta aci o muncă de rob, vraștea din toate înstituțiile statului și un buget dezastruos.

Portugalia era doborâtă de o criză profundă. Finanțele, administrația publică, moravurile politice, cultura, toate erau în descompunere, măduva Statului intrase în putrefacție, partidele svântase toate rezervele morale și materiale ale republicii portugheze, o țară deșertată zăcea pe târgurile istoriei aiurând în febra revoluțiilor, după splendorile din vremea regilor.

Pe fondul acesta de haos se proiectează omul Oliveira Salazar, luminos și providențial.

După ani de roboteală între cifre, el fu chemat să ia în stăpânire conducerea efectivă a țării, fiind numit prim ministru în 1932. Nu ținușe până acum nici un discurs, nu dăduse niciun interview. În afară de studenții din Coimbra cari îi savurau prelegerile și de colegii lui, Salazar nu era cunoscut de nimeni în Portugalia, care îl chema totuși, ca salvator, după ce în primele luni de ministeriat îl urăse ca pe un monstru care venea să facă economii și, lucru ne mai pomenit, să echilibreze bugetul.

Investit cu imperiul dictaturei militare, profesorul rece și fără prieteni din provincie, a procedat dintru început la desființarea partidelor politice. Partidele și forțele oculte, a declarat el mai târziu lui Frédéric Lefèvre pentru «Les Nouvelles Littéraires» au confiscat libertățile portughezului. Dictatura e singura forță în măsură să smulgă pe om de subt jugul puterilor ascunse, cari operează prin parlamentarism și prin marile trusturi economice. Dictatura are ca primă misiune să restabilească libertatea Statului și, prin aceasta, libertatea indivizilor. Căci, dacă Statul nu este superior tuturor, nu poate să existe libertate individuală. Libertatea este dreptul garantat. Statul definește Dreptul; dacă el nu e liber a-l face respectat, nu poate fi libertate.

Or, în regimul parlamentar, Statul nu este liber. Miniștrii sunt sclavii deputaților cari la rândul lor sunt la dispoziția comitetelor electorale ale căror casse sunt alimentate mai mult sau mai puțin direct și sunt manevrate mai mult sau mai puțin conștient de către concentrațiile economice sau de către oligarhiile financiare.

Aci, oculte acestea nu ne pot manevra, pentru că Statul e cel mai tare. Și oamenii sunt fericiți fiindcă sunt liberi.

Iată cum concepe și cum justifică Oliveira Salazar, regimul dictatorial.

Profesorul universitar de la Coimbra e un artist cum sunt de altfel toți dictatorii moderni. El privește naștina portugheză cu ochi de estetician și vertical. Vrea să facă din Portugalia o operă în care să se recunoască, să fie el perfect. Modelul moral al reformelor lui e sf. Evanghelie. Salazar e un creștin profund. E un mistic. Ordinea financiară, economică, politică, toate acestea sunt pentru el strâns legate de

ordinea morală. Dar ordinea morală nu e nevoie să fie creată de Stat. Asta nu intră în atribuțiile Statului. Ordinea morală există în creștinism. Aceasta diferențiază sensibil Salazarismul de Național-Socialism. Dictatura Salazariană e demofilă. Aci Salazar e maurassian și ține să fie foarte clar: nu democrație, demofille.

O voință inflexibilă și o luciditate perfectă îl țin mereu atent pe dictator asupra tuturor problemelor naționale. Nimic nu scapă omului care se consideră în permanență în serviciul comandat al Patriei. De pe picul moral unde se află, el are o viziune profundă asupra destinului Lusitaniei și cunoaște Portugalia până în fundul măruntaelor.

Au atâtea defecte portughezii, și atâtea raziile! Oliveira Salazar le recunoaște, dar ele pot fi, trebuie vindecate, printr'o metodă care se poate chema educație pur și simplu sau cauterisaj moral, oricum.

Dar am greși total dacă am considera sistemul de gândire al dictatorului dela Lisabona osificat într'o fază mistică, redus la un monoideism, ca să zic așa evanghelic. Formațiunea lui spirituală este de o armonie așa putea spune geometrică. Onestitatea științifică se cunună în el cu humanismul desăvâșit. Salazar apoi, — am văzut aceasta din interview-urile ce i s'au luat în ultima vreme — discută ca un literat perfect informat, despre toate cărțile bune și serioase ale vremii. El cunoaște bine toate experiențele sociale ale epocii: comunismul, fascismul, național-socia-

lismul. Din fascism a reținut corporatismul, pe care îl introduce acum în organizația Statului portughez, fiindcă găsește regimul instaurat de Mussolini cel mai moral, cu toate că nu e de acord cu anumite «sorellanisme» cu anumite violențe ale Ducelui. Rezerva aceasta este de ordin temperamental mai mult. Oliveira Salazar este un dictator delicat. Nici serbările și nici aclamațiile populare nu-i plac. E ne cunoscut în țară și de aceea își permite să plece în rarele ore de repaos pe jos printre pietonii cari nu-i dau nici o atenție. Când se întâmplă să fie descoperit undeva, mulțimea care îl admiră se îndoaie că acela e într'adevăr binefăcătorul Salazar. „Comme ils vous aiment“ îi spuse în timpul unei promenade Frédéric Lefèvre, arătând către portughezii cari se opriseră să vadă pe dictator. «Ce surtout qu'ils n'en croient pas leurs yeux. Ils sont si peu habitués à me rencontrer», răspunse Salazar.

Și cu toate acestea profesorul de finanțe dela Coimbra este acum omul cel mai popular din Portugalia. Constructorul de drumuri, de porturi, de spitale, de școli, de biserici, de grădini publice, restauratorul de catedrale, el e, Oliveira Salazar, și poporul știe lucrul acesta și îl iubește, deși nu îl cunoaște...

Dar minunea salazariană, epocală, rămâne aceasta: bugetul echilibrat al Portugaliei. Portugalia este astăzi singura țară din lume cu buget nedeficitar.

AL. GREGORIAN.

C R O N I C A L I T E R A R Ă

G. M. VLĂDESCU: REPUBLICA DISPERAȚILOR — CEZAR PETRESCU: CHEIA VISURILOR — GIB. I. MIHĂESCU: DONNA ALBA — MIRCEA ELIADE: ȘANTIER — E. POHONȚIU: ALEXANDRU MACEDONSKI — I. HORIA RĂDULESCU: CONTRIBUȚIUNI LA ISTORIA TEATRULUI DIN MUNTENIA — M. EMINESCU: CĂLIN NEBUNUL.

Literatura d-lui Vlădescu e un neostenit proces intentat vieții: un proces în care totuși parcă n'ar vrea să-și vadă îndreptățite toate acuzațiile ridicare. De aceea atitudinea sa de scriitor oscilează mereu între revoltă, împinsă până la sarcasm, și sentimentalism înmuțat până la un optimism trandafiriu. Îi e teamă să nu rățească pentru totdeauna în lumea prăbușită, fără de rază, a d-lui Cezar Petrescu, și atunci caută refugiu în umanitatea, ades neverosimilă în patetismul ei, a unor eroi cum sânt cei ai „Mădanului cu dragoste“, de pildă.

E în sufletul d-lui G. M. Vlădescu viziunea unei lumi de lumină pură, care nu poate fi stinsă, cu toate loviturile cu cari a sdrențuit-o viața de toate zilele. De aceea, ce a dat d-sa mai bun, cece l-a împus, a fost „Menuetul“, carte în care lumea aceasta luminoasă și totuși tristă — așa cum ne apare tuturor, lumea basmelor copilăriei noastre — se înfăptuește mai curată, mai simplă. Câteva suflete palpăiau în

cartea asta, cu licăriri de candelă sfântă; și până la sfârșit autorul le-a ocrotit, îmbunat, în căucul palmelor, ca să nu le stingă vijelia vieții. Cetitorul nostru chinuit a înțeles această nostalgie a unei raze de lumină și a alăturat-o tăcut nostalgiiilor sale.

În „Moartea fratelui meu“, visul scriitorului s'a schimbat în căutare. A umblat o lume mai largă. A găsit oameni răi și a voit să-i închipuie pe mai mulți buni. Dar a văzut și coincidențe melodramatice, cari l-au îndemnat să creadă că viața e stupidă, chiar dacă oamenii ce-i îndeplinesc jocul sânt înțelegători și buni.

Dar s'a știut poate să rămână la această încheere, prea sumbră pentru el. Și își reia căutările dela început, în „Republica disperaiilor“. Acum nu acuză întâi viața ci pe om. Pumnul fatalității apasă aici mai puțin greu și i se pare mai mult ca odinioară că omul poate să făptuiască binele. Dar oamenii nu vor. Preferă să se lase duși automat de mecanismele

oarbe ale vieții sociale. Lumea e o imensă republică a disperaților, fiindcă toți ne lovim, în loc să ne ajutăm. Din durerea creștinească a acestui gând a răsărit cartea.

De aceea romanul acesta e mai mult o pledoarie timidă pentru bunătate, pentru înțelegere. Pledoaria e frecvent directă; de aci, elementul discursiv care o copleșește — acele nesfârșite discuții cu personajul imaginar al gazetarului Căuș. Iar fericirea liniștită, clădită pe frăția în mizerie, a celor șapte din „republica disperaților“ e o coborîre din abstracție a aceleiași pledoarii.

Însă drojdia amară ce-î stăruie în suflet nu-î lasă pe autor să predice deplin, până la sfârșit. Personajul copleșitor al cărții, magistratul Ion Tătară — în al cărui suflet se face ciocnirea între poruncile legiferate ale vieții și îndoitoarele îndemnuri ale milei — cade până la urmă înfrânt nelămurit, fără ca autorul să aibă curajul să dea o soluție procesului său sufletesc.

Astfel, problematica aestei cărți a d-lui G. M. Vlădescu nu e deloc nouă. Pe această axă de întrebări și de revolte s'au mai sbătut mulți înaintea d-sale.

Și nici materialul care îi dă substanța nu e nou. Mult convențional — personajii ca acel uriaș năpraznic, George Saton, care răzbuună mișelile societății organizate în stat; ca acel fost ofițer al gărzii imperiale, mort de frig și mizerie în fața ferestrelor pustii de lumină ale fostei legații țariste din București, prin cari el vedea cel din urmă vis: un bal împărătesc, ca în tinerețea sa; opoziții facile ca aceea între dragostea cu care cucoane strălucind în aur răsfăță câini și maimuțe, gonind cerșetorii cari caută mîă; ca între declasarea urbană a „disperaților“ și sănătatea frustă, de slujnică, a Octaviei.

Revolta sinceră a gingășiei sufletești a autorului diafanei povești din „Menuetul“ s'a cotorit de astădată dela basm la pledoarie, organizându-și argumentele convențional și patetic, ca la jurați.

Departa de a fi disecția halucinantă a unui proces de conștiință, ultima carte a d-lui G. M. Vlădescu înseamnă naufragiul în discursiv al unei revolte care e a tuturor și al unui gând frumos care nu e destul să fie doar atăta.

În viață, dela umanitate la sentimentalism nu e decât un pas; dar în artă, astăzi cel puțin distanța e uriașă. D-î G. M. Vlădescu uită adesea aceasta. Și e atât de bine să uști: căci una înseamnă chinul de a creia viață, pe când celălalt doar bucuria de a scrie frumos.

În orice caz, chiar pentru această puțină și încurcată lumină, în acest areopag de bestii, care e literatura noastră, trebuie să-î păstrăm recunoștința d-lui G. M. Vlădescu, dacă nu ca criticul, cel puțin ca cetitorii.

* * *

Dar parcă și d-î Cezar Petrescu începe să nu mai aibă acel curaj amar de a privi viața drept în ochi.

„Cheia visurilor“ rămâne tot o carte a desnădejdelor din noi, cei de azi. Și cu acest cuprins se așează cuminte în lotul masiv și aproape uniform al operei autorului „Intunecării“.

Însă oamenii ei nu mai sânt atât de ingenunchiați, și frânți de soartă, Nu mai apasă umbra grea a fatalității, din „Dumineca orbului“. Deși lumea bună a nostalgiilor noastre rămâne încă inaccesibilă, ne putem totuși apropia mai mult sau mai puțin de lumina ei. Depinde mult de noi, de astădată: întrucât vom izbuti să înțelegem semnele mute ale firii, întrucât vom desluși mai mult arătările din zodiile cerului și mai ales îndreptările visurilor din noi.

Industriașul Năgară, tipul obicnuit al ultimelor romane ale d-lui Cezar Petrescu, — omul fărâmat de singurătatea, de inutilitatea atotputernicei sale moderne, plătită cu sângele său, atât de mult american în voiața lui feroce de a ajunge și atât de puțin român în tragismul lui steril de ins copleșit de mașinile sale — e adevărat, nu ajunge la capătul visurilor sale, ca și Adrian Sântion, dar găsește un vis al altuia pe drum și izbutește să-î transforme în realitate luminoasă pentru sine. În moara lui, găsită așa cum o auzise descrisă, prin telefonul încurcat, altuia, de o voce străină, Paul I. Negară izbutește să-și toarcă mai liniștit, mai pur, firul vieții sale măcinată de eforturi inutile.

Nimeni nu cade în această carte. Toți ajung la un liman. Cel mai aproape de țara dela neștiutul capăt al curcubeului — e bătrânul acesta, care a știut să se înțelepțească la sfârșit, integrându-se în pacea simplă a firii. În el însă, ca și în toți, sângera încă despăcătura unei răni care nu poate fi totuși închisă. În el rămâne luciditatea amară pe care i-a dat-o viața sa de mai înainte, trăită cu ochii deschiși, despăcată în miezul ei puroiat. Cel mai îndepărtat rămâne Mircea Potolea, ursit să repete aiddoma viața și soarta bătrânului Năgară.

Iar cel mai fericit e Lucian, fiindcă e cel mai încet personaj, cel mai puțin petrescian. În personajul acesta însemnat cu o mână nesigură, ghicești parcă multe din îndoielile de azi ale d-lui Cezar Petrescu.

Căci, în ciuda fermității cu care își clădește în blocuri cenușii, uniforme, opera — ai intuiția vagă a unei dureroase căutări, în sufletul acestui romancier. Dumnezeu, care nu poate fi înlocuit prin degetul orb al „fatumului“, nici prin licărirea nesigură a zodiilor, lipsește de aici. Și parcă îți vine să te gândești că, dacă îl cauți acum fără să vrea, nu se poate să nu-î găsească odată.

* * *

D-î Gib. I. Mihăiescu a renunțat, dîmpotrivă, la orice fel de întrebări. E atăta tinerețe optimistă, americană, în „Donna Albă“, atăta simplitate în linia acestui roman, încât parcă te neliniștește cu un regret amintirea „Vedeniei“, amintirea frământărilor

neguroase ale aceluia care nu era încă romancierul Gib. I. Mihăiescu.

Evoluția operei sale a însemnat în adevăr o evadare dela întuneric la lumină, dela ascunzișuri viemuitoare de suflet la liniile clare ale vieții firești. Am însemnat această evoluție, ca o îndreptare spre maturitate, în „Rusoaica“.

Dar „Donna Albă“ e mult mai tinerească decât s'ar fi convenit după atâta frământare.

E adevărat, închide în ea acelaș clocot copleșitor de viață pe care îl aduce personalitatea literară a d-lui Gib. I. Mihăiescu. Vezi apoi la lucru — și asta nu se poate să nu-ți facă plăcere — pe creatorul ajuns stăpân pe uneltele și materialele sale, clădindu-le chibzuit și limpede, după tradiția sănătoasă a bunilor meșteri de altădată. Îl simți lucrând cu bucurie, răzând zgomotos, alături de olteanul său, Mihail Aspru, când îl vede că se infiripă din ce în ce mai vânos dintre paginile grămădite în testea. Și alăturat de șmecherul avocat întâlnești mereu oameni vii, încheși sumar dar sănătoși, așa cum știe să-i facă d-l Gib. Mihăiescu. Iar viața lor sufletească e atât de simplă, atât de dinamică și totuși atât de bogată încât umple nesilit patru sute de pagini masive, încărcate cu atâtea cuvinte cât puteau răbda. De aceea o citești cu același bucurie sănătoasă cu care îți închipui că a fost scrisă.

Dar atât. În „Rusoaica“ mai licărea mereu o rază fugară, venită de departe. Aici nimic. Pământ, pământ. Bogat, năpădit de verdele încins al vegetației bine hrănite — dar respirând izul acela apăsător pe care și-l filtrează locurile cu prea multă apă și prea puțin soare.

D-l Gib. I. Mihăiescu acum s'a apropiat prea mult de tărâmurile dimpotrivă celor de unde plecase. E prea aproape de noi, aștia de toate zilele. Își alege și își privește personajele cu un ochiu mai tânăr, mai puțin receptiv umbrelor și liniilor mărunte, decât i-ar îngădui experiența sa de viață.

Da, lumea noastră e însetată de povești în care eroii izbutesc să-și împământească visul. Dar viața lui Mihail Aspru n'are nimic din patetismul ascensiunii „Șoarecelui de biserică“, de pildă. E atât de lucid, atât de linear în calculele sale sălbatice, cari îl îndreaptă spre scop, că se aseamănă eroilor din romanele polițiste. Însă n'are etica naivă, înduioșătoare, a acelor invariabili pedepsitori ai răului; dimpotrivă.

O carte pe care am vrea-o doar ca un popas, ca o respirație din plin pentru calea mai departe. Dar numai așa, — ca să-l vedem apoi pe d-l Gib. I. Mihăiescu, din nou la drum, fie chiar mai neliniștit în suflet.

* * *

Undeva, în acest jurnal intim, fragmentat și pieptănat, pe care-l publică sub titlul de „roman indirect“, d-l Mircea Eliade se întreabă: Sunt nedrept cu acest jurnal. Câteodată mă întreb de ce îl mai scriu; pen-

trucă nu însemn niciodată aici ce e mai bun și mai viu din gândurile sau simțurile mele. Scriu întotdeauna la miezul nopții, după ce îmi sfârșesc lucrul, când sunt ostenit și gol. (p. 223).

În adevăr, e mult scrum de suflet în cartea aceasta. De aceea e tristă și mai ales pustie. Ca să animi o astfel de spovedanie față de liniștea albă a hârtiei îți trebuie o imensă tensiune interioară: fie o prelungire halucinantă pe luciul unei singure muchii sufletești, fie o ardere grozavă în care ultimul fir de praf intră să lucească alb, incandescent. Fiindcă altfel riscă să devină doar conglomerat inutil, de gânduri lucide și izbucniri ale sentimentului, fără o altă valoare decât aceea de mină informă sau justificare postumă pentru istoricii literari.

Dar d-l Mircea Eliade — avem impresia din ce în ce mai certă, deși d-sa și atâția dintre admiratori visează contrariul, deși toate aparențele sânt împotriva — e lipsit de această incandescență interioară. E un lucid care își uzează mecanismele adânci în dorința impresionantă de a se menține cât mai mult într'o beție sufletească la rece:

„Noaptea, acum când nopțile sunt atât de frumoase, rămân câte odată pe terasă, și încerc să-mi dau seamă de toată fericirea pe care sunt dator s'o simt. Îmi spun: „Nu te vei mai întâlni cu asta, nu te vei mai întâlni!“ (p. 128).

Patetismul sbuciumului său a izvorât totdeauna din teama de această brumă ce o simțea așternută pe suflet. Ea transpare și aici des, printre cuvintele cari spun altceva.

Nu știu ce vor fi însemnat acele multe pagini cu mărturisiri sufletești pe cari d-l Eliade afirmă în prefață că le-a eliminat la tipărirea acestui jurnal. Dar nu le închipui depărtate de atâtea capitole frământate din romanele sale. Jurnalul e lipsit și de paginile de pitoresc local, cari și-au găsit locul în cartea intitulată „India“. I-au fost știrbite apoi blocuri întregi de material uman, cari au fost utilizate în celelalte romane. Autorul l-a vrut doar un registru de oameni mărunți, văzuți fugar, un film care să-l completeze pe celălalt, documentarul „India“.

În cazul acesta, se cuvenea și mai necruțător eliminat tot materialul de notații intime, cele cu privire la munca sa de erudiție în deosebi, care a mai rămas destul. Cu atât mai mult cu cât el e fragmentat adesea prin eschivă abilă: „Îmi trec prin minte o sumă de „sensuri“ și dacă n'aș fi atât de obosit, le-aș examina cu pasiune aici“ (p. 57).

Astfel, așa cum e, cartea aceasta e un copac ciuntit la întâmplare. Și tipărirea ei nu-și găsește justificare decât sau într'un excesiv fetișism al scrisului propriu sau într'una din dureroasele poveri cari încovoae viața bietului scriitor român. Sau, poate, într'o predilecție de a rămâne neimplinit, într'o teamă de a te înjuga la efortul greu al preschimbării efemerului în trănicie, al sborului printre flori și miere?

Mai sinceră în alcătuirea ei, mai aproape deci de adevăratul Mircea Eliade (care rămâne același, cu toate fericirile sale renegări teoretice) decât „Oceanografie“ — cartea aceasta neimplinită rămâne totuși ca un document sufletesc prețios.

A venit însă prea devreme. E mai bine — deși d-l Eliade crede altfel — ca astfel de jurnale să fie totuși „găsite printre hârtii“. Chiar dacă le găsește propriul lor autor — însă mult, mult mai târziu...

* * *

După aceste rătăcirii prin lăstărișul imbelșugat al romanului nostru, să ne reîntoarcem la tihnita trudă a unor lucrări de erudiție, a căror cercetare n'am putut-o alătura trecutei cronici.

* * *

Pe cât de ușor poți lămuri omul care a fost Alexandru Macedonski pe atât de greu e să-l definești ca scriitor. Omul acesta care a fost atât de poet în viață, — care a intrupat de minune tipul de bard, vanitos, irascibil, fantezist și nepractic, în care burghezul pretinde să identifice pe orice prieten al clișchetelor de argint ale poeziei — e uneori revoltător de puțin poet în versurile sale. Franțuzit până la încercarea ratată de a se împământeni cu totul în marea literatură a Parisului — e totuși atât de mult el însuși, încât îi poți identifica extrem de greu, aproape deloc izvoarele străine ale inspirației. Sototit până azi ca un liric prin excelență, îți apare totuși mult mai bogat, mai autentic, mai autohton chiar, la o cercetare amănunțită a prozei sale.

De aceea poate, figura sa literară e privită și azi cu prudență. Cercetată ușor, opera sa nu te atrage prea mult, prin aparenta ei răceală străvezie; adâncind-o, ajungi la un complex de constatări printre cari ți-e foarte dificil să te orientezi, căci în evoluția atât de grăbită și de diversă a lui Macedonski sânt atâtea cotituri încât e greu să rămâi până la urmă cu o imagine unitară.

Pe când Macedonski omul ți se conturează atât de energic încât îți impune imediat chiar și azi — o atitudine de luptă, pro sau contra (și de aceea, după avalanșa de invective de cari a avut parte în timpul pelerinajului său pământesc, azi aproape toate cele scrise despre el ca om și viață iau involuntar tonuri aproape de apărare) poetul e greu de prins în unda atât de mobilă și clară a versului său.

Cu aceste dificultăți se luptă și încercarea de sinteză prezentată de curând de d-l E. Pohonțiu.

În ceea ce privește cursul bogat al vieții lui Macedonski, cartea d-lui Pohonțiu aduce date înmănunchiate logic, însă fără a depăși cu mult informația din studiul publicat de d-l Iordăchescu în 1923, în „Adevărul literar“.

Familia sa, copilăria și studiile, activitatea sa ziaristică chiar, sânt capitole din biografia sa cari trebuiesc împlinite.

În ceea ce privește opera sa, d-l Pohonțiu procedează academic, căutând să-i identifice izvoarele. Operație care aici n'a dus la rezultate sigure, tocmai din pricina paradoxelor pe cari arătam că e clădită figura poetică a lui Macedonski. Așa că poetul rondelurilor nu apare încă sub luminișul unei definiții clare.

Al treilea compartiment al cărții e închinat valorificării lui Macedonski ca precursor al modernismului nostru — o problemă lămurită, care nu mai are nevoie atâta de argumentare, cât de completări de date. Capitolul acesta aduce, cu un oarecare entuziasm în triaj, aceste date. Am fi dorit însă poate o mai atentă cercetare a prozei lui Macedonski, care e adesea mai revelatoare decât versul său.

În rezumat, o carte serios construită, care actualizează în chip fericit problema situației lui Macedonski în literatura noastră.

* * *

Cu toate că i-am serbat centenarul, teatrul nostru e încă puțin cunoscut în istoria sa, mai ales în începuturile sale. Și aceste începuturi arată atâta chin pentru a ne putea lămuri pe noi înșine, de sub potopul modelor străine cari ne zăpăceau, încât azi le citești cu durere și învățăminte istoria. Ne-am italianizat, ne-am franțuzit, pentru ca, târziu și greu de tot, să ne dăm seamă cine sântem.

Și totuși am avut o viață a teatrului curioasă și pitorească — cu multă umanitate meschină, ca orice viață a culiselor.

D-l I. Horia Rădulescu aduce modest în „contribuțiile“ d-sale o serie de documente ale timpului. Din literatura lor îngălbenită apare o lume mărunță de necazuri românești — multe caracteristice. Iată de pildă lupta lui Costache Caragiali cu trupele străine, pentru înstăpânirea în teatrul nostru național.

Dar o cale pe care o deschide d-l Horia Rădulescu din plin este aceea a cercetării vieții teatrale a provinciei din mijlocul veacului trecut. Documentele date la iveală arată că în această direcție se pot face cercetări fructuoase. Nu dorim decât ca d-l Rădulescu să urmeze și să fie urmat.

* * *

De câțiva timp, mai ales sub influența esteticei germane, laboratorul tainic al creației poetice a început să fie mai des pândit de ochii indiscreți ai cercetătorului.

La noi, în deosebi, opera poetică a lui Eminescu atrage asemenea cercetări, atât prin prodigioasa ei tensiune artistică, cât și prin faptul că mai toate manuscrisele în cari geniul răbdător al lui Eminescu și-a pregătit creația, stau azi și mai răbdătoare la dispoziția tuturor, în biblioteca Academiei.

D-l D. Murărașu, un pasionat al operei lui Eminescu, va da o scurtă analiză a tehnicii creației eminesciene, editând critic basmul „Călin Nebunul“ publicat de

Chendî în volumul *Eminescu: Literatură populară* — alături de versiunea în proză a basmului, culeasă din manuscrisele poetului, versiune din care a crescut poezia. O introducere sobru și documentat încheagată, urmărește sumar etapele creației, dela rezumatul basmului la încheierea deplină. Mai presus de argumentarea erudită, ceea ce reese din această cercetare încă odată, e uriașa putere de muncă poetică a lui Eminescu. Urmărind bogatul filon folcloric utilizat și truda cu care a fost frământat până la o încheiere personală, nu poți decât să-ți dai seama încă odată

câtă forță lucidă de asimilare și organizare poetică a însemnat genul lui Eminescu. Multora dintre poetașii noștri de azi, cari cred că geniul crește singur, ca părul în plete sub căciula ce îl ferește de vânturi și lumină, le-ar fi de minunat folos lectura unor asemenea cercetări, revelatoare ale tainelor atât de clare cari stau la temelia unei autentice creații. În orice caz, mult mai de folos decât multe dintre naivitățile pseudo-estetice, atât de frecvent întâlnite azi ca eseuri în tinerele noastre reviste.

OVIDIU PAPADIMA

CRONICA SPECTACOLELOR

TEATRUL NAȚIONAL: *Avram Iancu* de Lucian Blaga.

TEATRUL REGINA MARIA: *Tessa* de Jean Giraudoux.

Teatrul Național a ținut să se înfățișeze la acest început de an cu cea mai frumoasă carte de vizită pe care o putea găsi în literatura noastră dramatică de azi. *Avram Iancu* al lui Lucian Blaga a fost un curaj și este un triumf. S'ar fi putut mai mult? Poate, o să vedem. Dar astăzi din tot ce cunoaștem, Teatrul Național n'ar mai fi avut de ales. Odată cu această premieră însă, pentru care D. Prodan se cuvine cald felicitat, e bine să punem, ca să se rezolve mai ușor, problema teatrului românesc, problema teatrului pur și simplu. Ea s'a discutat pretutindeni, demult și acum, de foarte multe ori, iar controversa pare că încă nu s'a sfârșit.

Teatrul acelei *tranche de vie* pe care l-a inițiat Antoine încă mai are adepți — dar de câte ori citiți la gazetă că „teatrul e viața“ să știți că cine scrie nu pricepe nimic! — oameni docți dela liceu sau băcani moralisți încă mai pretind că teatrul trebuie să fie o școală (adică tot un fel de liceu pentru adulți!) sau în orice caz, când întâlnim cetățeni cu idei mai largi, se admite că teatrul trebuie „să înobileze moravurile“ sau „să înalțe — ca să zic așa — pe om... Platitudinî solemne de care, de atâția ani de zile, nu ne iartă aproape niciun publicist român, cu atât mai mult cu cât în teatru — ca și în toate domeniile literare de altfel... — dar în teatru mai ales, critica se știe că este riguros absentă!

Pentru aceia însă cari primesc să gândească puțin, controversa apare încă dela început fără obiect. Dacă teatrul — pentru Dumnezeu! — este o artă, atunci de ce am mai căuta toate confuziile posibile! Și dacă este o artă, atunci ce alt ar putea să fie decât cel mai adânc și luminos adevăr: poezie! D. Lucian Blaga ne-o spune simplu de tot, așa cum se cade, cum trebuie, cu acest poem de feerie, de mit și de grandoare pe care-l joacă acum Teatrul Național.

La Paris unde toate erorile și toate adevărurile sunt posibile în acelaș minut intens, Jacques Copeau a avut în ultimul timp reacțiuni salutare pentru tea-

trul francez. Iar dacă vodevilul se plimbă decolat și chiar amuzant pe bulevarde, dacă în alte teatre din cele mai onorabile chiar, se disertează doct ultimele teme „sociale“ (școala mă rog!), eu am putut asista în schimb la transfigurarea acelor „mistere“ de Henri Ghéon, dintre care unul, poate cel mai tulburător, chiar în capela dela Saint-Louis și n'am să uit halucinantă *Bataille de la Marne*, dela *Vieux Colombier*, a lui André Obey.

Dar fiindcă ne ocupăm acum de *Avram Iancu*, amintirea acestei *Bataille de la Marne* a lui André Obey, e bine venită, e prețioasă. Ca și poetul francez D. Lucian Blaga a înțeles și s'a străduit — poate puțin grăbit, poata nu de ajuns — să transpună realitatea în poezie. Să mai spunem că a izbutit? Duceți-vă să vedeți. Poezia nu se traduce, nici nu se poate reda...

Avram Iancu începe, cum e firesc să fie, pe înălțimi, pe munți... Nimeni nu-l aude, nimeni nu-l știe... El e încă acolo — unde va trăi și altfel, unde se va reîntoarce mai târziu, deplin, — acolo unde stăpânește „fiara și tăcerea“. Doar muma pădurii, strajă neobosită a acestor singurătăți cu atâta destin, „muma noastră“, „muma Românilor“ cum fi spun Moșii, ea singură îl vede pe Avram Iancu, îl știe, îl presimte mai mult... Și sunt apoi aceste versuri — de prezentare... — care plouă numai frumusețe peste crestele dezolate:

In pădure

Toate paserile dorm

Numai una n'are somn

Cată să se facă om...

Avram Iancu începe astfel în mit ca să se sfârșească în legendă. El va trăi vieța pe care o știm, aproape neverosimilă, ea însăși, și care nu este mai puțin frumoasă. Dar apariția lui în acest decor de mister, de supra-natural, de feerie și de mit este cu siguranță momentul cel mai înalt din poemul d-lui Blaga. În literatura noastră dramatică, atâta frumu-

sețe nu știm să se fi atins până azi. Povestea ciudată s'a răspândit prin munți iar Moșii vorbesc cu încredere, cu nădejde, poate cu teamă, ca de un talisman de noroc sau blestem, de pasărea care veghează undeva pe munte, sus, care nu are somn și, cu strigătul ei halucinant, — nu va fi strigătul acesta, fluierul de mai târziu al lui Iancu? — sfășie pustietatea acestor locuri și azvârlă nu știu ce chemări peste înfrigurarea nopților din Ardeal.

Avram Iancu apare acum, cu pistolul într'o parte și cu fluierul lui legendar în cealaltă — și dacă încă nimeni n'ar ști să-i spună pe nume, el comandă oricum Moșilor, cari privesc în el o minune, să răspândească din sat în sat că s'a ivit căpitanul lor. Dar muma pădurii, cu ochii ațintiți pe crestele de unde venia în fiecare noapte cântecul obsedant strigă acum, ca un semnal, când Iancu s'a dus mai departe, strigă înfiorată ca să audă par'că așa cum zice ea, tot Ardealul: „Moșilor, pasărea nu mai este...“ Pasărea fără nume își împlinise destinul, iar din mit și din această legendă, s'a infiripat și va trebui să crească până dincolo mult de granițele istoriei, eroismul tragic al unui neam chinuit.

Poezia izbutește astfel să dea un mai vast contur istoriei atâta de mult încât adevărul numai aici mi se pare că îl putem găsi; apare imposibil într'adevăr ca atâtea exaltări aproape neomenești de tragism, de moarte și de eroism să fie numai fructul lucrurilor omenești! Tot acest neînțeles și patetic destin, toată viața secretă din sufletul colectiv al unui neam se spovedește în poezia lui. Lucian Blaga a eliberat acest adevăr, pe care nicio dramă istorică românească nu l-a priceput, și l-a pus într'o glorioasă lumină. Dece n'a rămas el numai aci? Avram Iancu refuză legenda, o persiflează, o interzice sau râde de ea. El e fiul părinților lui din Vidra de Sus. A avut mamă — „cu meserie de mamă“. — iar tatăl lui încă trăiește. Apoi el însuși, Iancu, e avocat, acum e prefectul Moșilor, se bate cu Ungurii răsculați și crede, prea mult, în „noua împărăție“. Aceste episoade, această „istorie“ adevărată poate, dar înacceptabil de rece, arată un mers descendent în poemul D-lui Blaga care scăpărase lumina din munți. Am amintit *La bataile de la Marne* una din capodoperele foarte puțin cunoscute ale teatrului de azi. André Obey s'a ferit cu grije de a aluneca pe un plan care n'ar fi putut profita poeziei lui. În episoadele celebrei bătălii, care ocupă tot poemul lui Obey, ca o apoteză a energiei franceze din acel timp, istoria și realitatea ei ne sunt transmise prin corul antic reînviat subț masca unui actor, în jurul căruia se ridică însă, gigantice, tot timpul, în muzică de Bach, adevărurile mai mari ale poeziei.

Dar poemul d-lui Blaga, el însuși, se va ridica din nou pe aceleași înălțimi de unde a pornit. Și este tocmai acolo unde Avram Iancu uită de avocat, ca să se confunde prin mama lui în povestea de su-

ferință și de exaltare a unui neam pentru care istoria n'ar mai putea să fie decât legendă și mit.

„...Mumă... dece-ai pus atâta jar în vatra asta tânără... dă-mi și jocul acum, ca să se mistue tot... Mumă dă-mi totul... să simt cum mă clădesc și cum ard... să mă simt întreg... sânge lângă sânge, carne lângă carne... trup adunat!“

Amintim din memorie aceste fragmente la care e imposibil să renunțăm vorbind de piesa d-lui Blaga. Este aici, împreună cu prologul și cu finalul pe unde nu vom trece fără o emoție care nu s'a sfârșit, un moment culminant, de o tensiune nebănuită și a căruia frumusețe n'ar putea s'o spună nimic. Dar de acum Avram Iancu va reintra în legendă, în mitul din care s'a zămislit, cu siguranță. Moșii fără noroc n'au obținut nimic. Iar el însuși, Iancu, decorat și dezonorat în antecamera împăratului — pe pragul ei n'a mai rămas acum decât un sublim nebun. Adevăratul Iancu s'a dus în munte... Și de acolo în alt munte... Omul care-și târăște acum magica lui ne-nebunie prin văi, nu-și mai are rost. „Avocatul“ acesta a fost pasăre... El se va face pasăre din nou risipindu-și nebunia pe aceleași creste de munți, iar fluierul lui sfășiat va continua să strige pe Român mereu — și va fi cântecul pusit de la început... Pasărea fără somn nu s'a făcut om decât azi.

Cu *Avram Iancu*, d. Lucian Blaga a oferit literaturii noastre dramatice perspective de o grandoare neobicinuită, iar limba în care a fost scris, a fost cântat acest poem, e, ea însăși, un ritm nesfârșit de mărgăritare.

Din nefericire interpretarea — cu excepția d-lui Sârbu — nu ne-a mulțumit tot atât. Să spunem încă odată că d. Sârbu a fost mare, mare de tot... că Avram Iancu, deși în lotul lui fericit n'a căzut decât popa Pacală din care a făcut o minune.

În schimb d. Calboreanu, un actor pentru care noi n'am avut niciodată elogii decât supertative, de data asta n'a avut noroc și nici Avram Iancu n'a avut noroc cu d. Calboreanu. Mai întâi „Craful munților mi s'a părut adeseori că semăna prea mult cu d. Mihalache, dela Topoloveni... Dar Avram Iancu merita altă mască, el a vrut să înfiripeze mai mult decât un „stat țărănesc“! Deasemenea Avram Iancu n'are nevoie să declame ca la un matineu școlar. În sfârșit d. Calboreanu ar fi izbutit să strice chiar prologul, dacă lucrul ar fi fost posibil, cu o intrare care ne cobora din mit până la un conservator de artă dramatică. Cer, deopotrivă, să fie ucis actorul care l-a jucat pe tatăl lui Avram Iancu! Să trăiască însă și să joace mai mult d. Ulmeni. Dintr'o lungă distribuție care nu mai comptează, afară de Marietta Sadova, am mai putut să aplaud melancolia blondă a d-rei Godeanu și humorul ei cald. Direcția de scenă datorează d-lui I. Sahighian un efort generos.

* * *

TEATRUL REGINA MARIĂ a deschis stagiunea cu o piesă de Jean Giraudoux, după un celebru roman englez. *Tessa* nu seamănă totuși cu nimic din ce a făcut reputația — față de care de multe ori noi am fost neînțelegători — a lui Giraudoux. Nu vom regăsi aici nici pe autorul lui *Siegfried*, nici pe al lui *Amphytrion* 38 sau *Judith*. Probabil că ar trebui să căutăm mai mult romanul în această piesă a cărei acțiune totuși nu suferă de loc. Este povestea unui copil care moare fiindcă a iubit prea mult... S'ar fi putut face mai mult ceva chiar decât *Tessa* pe o temă care nu l-a lăsat indiferent pe Shakespeare.

Dar s'o luăm domol, — să nu ne rătăcim! *Tessa* e o piesă simpatcă, în care e drept că adeseori ne întrebăm unde suntem sau când se va sfârși, dece și cum... Incoherentă mai mult decât tot, piesa lui Giraudoux nu trăește cred decât prin ce inconjoară adevăratul subiect. Când să prîndem de veste aproape că se petrece o dramă, eroina moare! Să mărturisim că se grăbește prea mult — și deopotrivă prea puțin! — în lungul a trei acte nemăsurat de lungi. Se grăbește prea mult, fiindcă *Tessa* — așa se chiamă eroina — ar fi meritat să trăiască și noi am fi așteptat s'o vedem mai mult lângă Lewis. Abia acum am fi vrut să ni se spună ceva. Dar nu înregistrăm decât un inexplicabil deces și strigătul de stupeoare al unui amant nehotărît. Se grăbește în

sfârșit prea puțin, fiindcă ar fi trebuit să înceapă la timp. Dar dacă autorii n'au vrut, responsabili nu sunt nefericiții lor eroi — și nouă nu ne rămâne decât să ne ocupăm de actori. Aici satisfacția e copioasă.

A fost întâi Maximilian, pentru care nu îndrăznesc să caut niciun adjectiv ca să nu diminuez, precizând; dar dacă spun că a fost formidabil, nu exagerez. Ca d. Sârbu în popa Păcală din *Avram Iancu*. D. Tony Bulandra, decâteori va juca astfel de roluri, ca al lui Lewis, va fi totdeauna unicul și ne va da mereu regretul că nu e decât el care, astăzi — evident — ajunge, dar nu știm cine l-ar putea continua, și nu vedem pe nimeni venind. A avut haz și d. Talianu. D. Storin a jucat ca și d-na Sturdza-Bulandra roluri cari dau pildă de sacrificiu tinerilor camarazi...

D-na Leny Caller a jucat și roluri mai bune, — dar și de data asta ce i s'ar putea reproșa? A avut tot ce i-a trebuit, o emoție ingenuă, o valoare care este foarte mult a ei și ne-a făcut de multe ori să suferim lângă ea. Am vrea să laudăm fără rezerve pe această excelentă actriță care e d-ra Marietta Deculescu. Când i se va da rolul care s'o consacre? Ii merită demult. Remarcabile Tilda Radovici, Maria Sandu. D. Cazaban e un actor de frumos viitor.

TOMA VLĂDESCU

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

SEZONUL ARTISTIC de anul acesta a fost deschis de pictorul Georg Löwendal. Strein de origine, venit la noi de prin ținuturi baltice, cu care legături artistice n'am prea avut până acum, și stabilit în Bucovina, unde a fost, cred, pictor decorator al Teatrului Național din Cernăuți, dsa ne-a făcut surpriza plăcută a unei expoziții inspirată toată din motive românești. Mănăstiri și priveliști bucovinene, chipuri de țărani de pe aceleași plaiuri, portrete și schițe, constituie galeria, destul de bogată, pe care artistul ne-a înfățișat-o în tehnici variate, de la ulei, la pastel, la acuarelă sau creion.

Di. Löwendal e de fapt un desenator, un ochiu deprins a privi lucrurile cu o atenție minuțioasă și metodică și a le reda cu acea grijă de exactitate pe care nu o întâlnești decât la artiști care mănuesc de preferință creionul sau burinul. Schițele sale repezi, în care redă siluete de muzicanți sau câte un portret sumar, arată îndeajuns câtă ascuțime de observație și câtă precizie de expresie stau la îndemâna artistului, chiar atunci când imaginea desenată se reduce la câteva linii trase pe hârtie. Di. Löwendal e însă un spirit aplicativ în stare a studia un motiv până în detaliile cele mai mărunte și a-l reda cu o grijă de adevăr și cu o putere de individualizare,

care sunt în adevăr rare. Succesul expoziției sale din Sala „Mozart“ pe aceste calități se bîzuie. Figurile de țărani, zugrăvite în pastel cu o fidelitate realistă și cu o insistență asupra detaliilor, care face plastic fiecare element, sunt în adevăr imagini în care artistul a isbit să unească valoarea amănuntului cu forța de expresie. Reținut și impersonal, urmărind numai adevărul plastic al imaginilor, sale, fără altă interpretare decât detalierea cu precizie a fiecărui amănunt din realitate, pictorul pare a-și fi amintit, zugrăvind aceste chipuri, de portretele migăloase dar atât de intens expresive ale unor Holbein sau Dürer. Ca și acelea, chipurile de țărani bucovineni ai d-lui Löwendal ni se înfățișează într-o valoare îndoită, de expresie artistică și de document uman totdeauna.

Mai puțin proprii ca realizare ni s'au părut peisagiile d-lui Löwendal. Calitățile sale de desenator fidel al naturii nu și-au putut găsi îndeajuns aplicarea într'un gen în care imaginea se definește într'altfel decât prin netezimea conturilor și unde obiectul însuși e de mai puțin interes decât viziunea personală și liberă a artistului despre lucruri. Di. Löwendal a căutat a reda și în peisagiile sale o imagine exactă și obiectivă a naturii. A isbit astfel a

ne da o galerie a mănăstirilor noastre din Bucovina în care vorbește mai mult chipul înveșmântat de colori al minunatelor clădiri, decât interpretarea lor expresivă sau viziunea proprie a artistului. Dar dl. Löwendal ne-a arătat și în aceste lucrări de câtă căldură și pornire sinceră e însuflețit pentru imaginea țării noastre. Expoziția sa a fost în întregime o asemenea mărturisire, care nu ne-a putut lăsa indiferenți. Și la aprecierile meritate, de care s'a bucurat înem să adăogăm artistului și cuvântul nostru de prietenie.

AL. BUSUIOCEANU

TUDOR VIANU DESPRE MEDREA. Gândiriști, cum li s'a zis colaboratorilor acestei reviste, au ceva ridicul în ținuta lor raportată la contemporani. În desorientarea de după răboiu, ei au venit cu un crez de artă sigur și lîmpede, căutând să-l impună haosului general; peste cenaclurile de specialitate, ei au venit cu o viziune integrală de cultură națională, căutând să facă din această revistă o sinteză a creației românești; în lipsa de gust a imprimatului maculatură, ei au venit să dea o formă aristocratică scrisului materializat. De un deceniu și jumătate, *Gândirea* înregistrează în paginile ei tot ce pare semnificativ în poezie, în proză, în cugetare, în muzică și în plastică. N'a existat în acest timp operă de pictură sau de sculptură să nu fi fost reprodusă și comentată. Gândiriștii sânt săraci și năzuințele lor de artă au fost totdeauna extrem de costisitoare. Oaza aceasta între nisipuri mișcătoare sub capriciul tuturor vânturilor a fost mereu ridiculizată de adversari. Și adversarii aceștia au dreptate. Legea obișnuinței mediocre e de partea lor; ridiculul e de partea cui vrea un salt peste nivelul obișnuit.

Gândirea nu mai poate da astăzi reproduceri după operele noastre plastice. Dar sarcina și-a luat-o asupra-și un singur îns, d. Alexandru Busuioceanu care specializat în istoria artelor, a întemeiat „Colecția Apollo” bibliotecă în care sânt înfățișați individual și monografic pictorii și sculptorii noștri de seamă. Dacă i-aș fi adversar, aș ridiculiza fără cruțare această cutezanță de-a face ceea ce nu s'a mai făcut în România, căutând să afirme pictori adevărați în locul văpsitorilor de firme și sculptori în locul cioplitorilor de cruci funerare. Asta e într'adevăr o încercare de a strica «gustul public». Cum însă și eu vin din aceeași țară a Utopiei artistice, nu mă îndur să-l atac fiindcă mă simt deopotrivă de ridicul. Și afară de aceasta, știu din experiență că Alexandru Busuioceanu nu va izbuti să dărâme «gustul public». „Colecția Apollo” apare de câțiva ani, și e cașicum n'ar fi pentru inerția publicului nostru! Cum vedeți nu e nicio primejdie. Cu atât mai puțin cu cât ul-

timele numere din „Apollo” au apărut cu text francez și par a se adresa altui public decât cel românesc.

D. Tudor Vianu scrie o substanțială monografie asupra sculptorului Corneliu Medrea. Ea nu e altceva decât studiul tipărit acum un an în *Gândirea* și tradus în franțuzește. Reflecții bogate și foarte drepte asupra circumstanțelor sociale în care se dezvoltă totuși o sculptură românească, o schiță a evoluției artistului discutat și o definiție liniară a artei sale. 31 de reproduceri frumos executate susțin cu demnitate afirmațiile judicioase ale textului. Corneliu Medrea e prezentat cu o splendidă atenție. Să sperăm că o asemenea întreprindere occidentală va fi apreciată măcar în Europa, fiindcă la noi acasă — slabă nădejde!

* * *

LIRICA LUI GOETHE. Un eveniment literar peste care s'a trecut prea ușor e acest volum de 65 de poezii tălmăcite de d. Ion Sân-Giorgiu. Ele sânt alese din vasta operă lirică a lui Goethe de ochiul unui specialist și tălmăcite de un poet cu reale însușiri. Căntece și Immuri, Balade, Sonete, Elegiile Romane, Din Divanul occidental-oriental, Elegia dela Marienbad, sânt ciclurile ce ne aduc în haină românească cele mai vestite poezii ale lui Goethe. Nu trebuie să fim prea pretențioși: lirica goetheană e greu de tradus; forța ei e cuvântul plastic și succulent. Luați, bunăoară, *căntecele* exuberante de tinerețe și de bucuria de a iubi și de-a trăi. Oricât de credincios le-ai reda în românește sensul și ritmul, dacă valoarea cuvântului nu e aceeași ca originalul, căntecele acestea vor suna ușurel ca drăgăstoasele ciripiri ale lui Vasile Alecsandri. În unele cum e *Măcieș din vale*, d. Ion Sân-Giorgiu a isbutit mai mult; în altele mai puțin. *Peste culmi*, deși redată în două versiuni, nu mai e absolut nimic din original. Vina nu e a traducătorului, ci a acestei poezii celebre care, din pricina misterioasei sale simplități, e intraductibilă. Avem până acum vreo zece-cincisprezece încercări românești. Pot să mai vină o sută: Toate vor fi zadarnice! În antologia d-ului Ion Sân-Giorgiu trebuia, firește, să figureze și *Prometeu*. Versiunea sa însă e mai palidă decât aceea plină de energie, a lui Cerna. În schimb, unele versuri de circulație universală se vor regăsi cu bucurie în versiunea românească:

*Știi țara cu lămâii plini de floare
Și portocale galbene'n frunzare?*

sau:

*Acel ce noaptea n'a mâncat
In lacrimi pâinea lui târzie
Și'n pat plângând el n'a veghiat,
Puteri cerești, acela nu vă știe.*

Baladele se oferă mai lesne decât căntecele. D. Ion Sân-Giorgiu a tradus frumos *Regele din Thule Pescarul și Cântărețul*, care se înfățișează azi mult mai artistic decât încercările anterioare de traducere

Un real serviciu îl constituie redarea greoaiei *Elegii romane* precum și aceea a *Elegiei dela Marienbad*, care, desigur, dacă n'ar avea cunoscutul substrat biografic, n'ar avea răsunetul nemuritoarelor creații ale lui Goethe.

Dar încă odată: nu trebuie să fim prea pretențioși. Cititorul nostru are o imagine complexă a liricei goetheane, în care fiecare parte e aleasă cu rost și redată inteligent. Pentru această muncă pasionată d. Ion Sân-Giorgiu are dreptul la recunoștința noastră oferită fără avariițe.

JUNIMEA LITERARĂ, revistă cernăuțeană în care gălgăie încă turbure și nearticulată inspirația gălăgioasei și simpaticei pleiade de poeți bucovineni, tipărește cu regretabile greșeli câteva crâmpete de studiu ale d-lui Valentin Al. Georgescu pe tema: *Problema răului la Dostoievski*. Autorul se bazează pe interpretarea dată gândirii genialului romancier de Nicolae Berdiaiew în cartea sa „Concepția despre lume a lui Dostoievski”. D. Georgescu distinge cu claritate noțiunile libertate-păcat considerate în raportul Creator-creatură și socotește ideile lui Dostoievski despre aceste lucruri conforme cu doctrina creștină. Tot astfel gândim și noi. Berdiaiew însă, pe care îl utilizează, nu este exact de această părere. În capitolul despre rău din cartea citată, obscur și șovăitor, filosoful dostoievskian înclină să atribuie magistrului său un dualism aproape persan în concepția binelui și răului. Credem că Berdiaiew n'are dreptate. De altfel el nici nu-și întemeiază această aserțiune care, pentru cine cunoaște opera lui Dostoievski, e clar că nu se poate justifica. Răul la Dostoievski e un exces de libertate arbitrară, sau un accident, cum se zice în termen scolastic, iar nu un principiu transcendent, paralel și în luptă cu binele.

În interesantele sale considerații, d. Georgescu are unele scăpări din vedere: dublul lui Ivan Karamazov nu e, bunăoară, Svidrigailov, ci Smerdiacov.

Tot astfel are dreptate când afirmă că învierșunata critică a lui Dostoievski se aplică marxismului, dar e hazardat să crezi că se poate aplica tot așa de ușor „naționalismului rasist și fascismului corporatist”. În gândirea sa aplicată, politică, Dostoievski e pur și simplu un... naționalist rasist. Ideile sale despre *Hristosul rusesc*, adică despre mesianismul slavofil sunt arhicunoscute. Naționalismul rasist nu implică neapărat înlocuirea lui Dumnezeu cu omul bestialmente îndumnezeit. Aceasta s'ar putea spune într-o măsură despre rasismul german. Rasismul dostoievskian e spiritualist, sau cel puțin Dostoievski îl concepe astfel. În ce privește fascismul corporatist nu trebuie să ne înșele restrângerea *pur socială* a libertății individului.

Fascismul e spiritualist fiindcă e catolic. În domeniul individual el nu tăgăduiește libertatea ontologică și nu suprimă deci ideea de păcat. În acest punct e o deosebire fundamentală între fascism și rasismul german care consideră pe om, adică pe arianul germanic, infailibil și deci respinge ideea de păcat.

Cu aceste observații amicale, reflecțiile d-lui Valentin Al. Georgescu sânt vrednice să fie revelate prin raritatea lor. În literatura noastră se cunoaște prea puțin din imensitatea problemelor dostoievskiene atât de aprins discutate în Occident.

În acelaș număr, *Junimea Literară* face un act de dreptate delicatului și armoniosului poet G. Rotică prin condeiful inteligent al d-lui Traian Chelariu, un tânăr dela care putem aștepta lucruri bune.

PAGINI LITERARE, deși apare la Turda, stă pe planul întâiu al revistelor noastre de azi. Numărul de Septembrie se deschide cu un fragment din cartea în pregătire a lui Lucian Blaga: *Orizont și stil*. Un remarcabil talent în desplicarea temelor intelectuale românești relevă tot mai mult d. Grigore Popa, care semnează un interesant eseu despre *Fenomenul românesc în Ardeal*. Frumos ca un poem articolul d-lui V. Beneș despre *A. Demian, iconarul pastoraliei românești*. D. Ionel Neamtzu dovedește în proză, siguranță, îndrăzneală și concisiune.

E însfârșit un lucru limpede: generația tânără a României apare eliberată de servilismul ideologiilor străine. Linia ei de gândire se adâncește vertical în ființa noastră proprie, al cărei mister îl vrea cristalizat în formule care să fie numai ale noastre. Tendința ei pragmatică e spre „marea faptă românească.”

Fenomenul apare simultan în noile publicații, *Rânduiala* pe care am elogiat-o aici, și *Ideea Românească*, despre care ne vom face plăcerea să vorbim altădată. Tot astfel în *Gând românesc* dela Cluj, despre care d. Grigore Popa are cuvinte exagerat de nedrepte, și mai puțin în *Familia* dela Oradea, o revistă totuși bună, dar prea eclectică, mai ales prin anumite colaborări de care s'ar putea dispensa câștigând.

Ne românezăm în cugetare. Ne identificăm. E marele merit al acestei tinere generații care își zice „panromânească”, în bucuria marelui regăsiri. E ceea ce am visat noi la *Gândirea* despre misiunea acestei generații. Deacum încolo condeiful nostru ar putea să cadă obosit. L-am privi senin și fără regret. De acum încolo, cugetarea tânără merge direct spre înima faptei românești. Abia dacă îți poți stăpâni o încredere extatică în viitor..

NICHIFOR CRAINIC